

STUDIE

Igor Lukeš

Selhání tajných služeb: Československo 1945–1948

Tato práce se zabývá poválečnou krizí v Československu, která, z pohledu americké tajné služby, vyvrcholila únorovým převratem v roce 1948. Neklade si za cíl hodnotit to, co už je dobře známé, tedy politickou atmosféru období od konce druhé světové války po převzetí moci komunisty.

Můžeme si položit otázku, zda se Československo pro podobnou studii vůbec hodí. Vždyť ani v malé středoevropské kotlině nedosahovalo geopolitického významu Polska, historického *gravitas* Maďarska, a navíc nedisponovalo ani rumunskou ropou či přístavy jako Bulharsko. Přesto se v poválečné krizi v Praze objevují některá specifika, která dokážou tento pokus ospravedlnit.

Tomu, že Moskva umožní Varšavě, Budapešti a dalším hlavním městům východní Evropy zvolit si samostatně politickou budoucnost, věřili na podzim roku 1944 už jen optimisté. V červenci roku 1941 sovětský velvyslanec v Londýně Ivan Majski odmítl požadavek premiéra polské exilové vlády Władysława Sikorského, aby prohlásil rozdělení Polska z 28. září 1939 za neplatné.¹ Budoucnost Polska se v následujících letech stala tématem mnoha spojeneckých debat, ale to, aby si nad ním Rusové zachovali nadvládu, bylo jedním z jejich cílů i během války.

V případě Československa však nelze hovořit o podobně propracovaném Stalinově plánu, protože to zůstávalo zhruba i dva a půl roku od května 1945 ve spojení jak s Východem, tak se Západem. Stalin se vývojem situace v československé emigraci podrobně zabýval a dal si tu práci a seznámil se s jejími vedoucími představiteli. Po skončení války se navíc velmi důkladně zajímal o dění v Praze: od srpna 1945 do května 1948 instruoval Komunistickou stranu Československa přes ilegální radiostanici, umístěnou v domě generálního tajemníka KSČ Rudolfa Slánského. Karel Smíšek, český občan a agent ruské rozvědky, ji zapínal každé pondělí, středu a pátek. Všechny materiály pak ručně předával zvláštní kurýr.²

Ale dokonce ani Stalinovy aktivity až do léta 1947 nenabízely jasnou odpověď na otázku, zda sovětský blok pohltně Československo, zda zůstane i přes svou bezmoc ve spojení se Západem, nebo zda bude i nadále mostem spojujícím obě strany.

1 WHEELER-BENNETT, John - NICHOLLS, Anthony: *The Semblance of Peace. The Political Settlement After the Second World War*. Macmillan, London 1972, s. 34–35.

2 Smíšek se stal v květnu 1948 vedoucím technického oddělení ministerstva vnitra, odkud byli propuštěni všichni zaměstnanci kromě zapřisáhlých komunistů. V následujících dvou letech byl v pravidelném kontaktu s Kremlem, který udržoval tři dny v týdnu a pro nějž používal oficiální vybavení ministerstva. Více PACNER, Karel: *Československo ve zvláštních službách*. 3. díl. Themis, Praha 2002, s. 26–27.

Výsledek pražské politické krize, která začala na jaře roku 1945, nebylo zkrátka a dobře možné předpovědět, a to je i hlavní důvod, proč Československo nezapadalo do schématu, které bylo možné najít u dalších východoevropských zemí; patřilo do samostatné kategorie.

Existuje i několik dalších faktorů, díky nimž je Československo vhodné ke studiu poválečné činnosti amerických tajných služeb. První z nich souvisejí s časem a s možností zahájení tajných operací. Americká armáda se nepodílela přímo na osvobození Polska od nacismu, a Sovětský svaz tak svou nadvládu nad ním rychle a nesmlouvavě využil. To samé (pochopitelně s podstatnými rozdíly, které souvisí s jejich polohou) platilo i pro Maďarsko a další země východní Evropy. Když američtí diplomaté a pracovníci tajných služeb přijeli do poválečné Varšavy, zbylo jim na seznámení se s tamní situací a s terénem a na navázání kontaktů, které by v budoucnu mohli využít, minimum času, pokud vůbec nějaký. Hned od počátku totiž museli čelit silnému, někdy až extrémnímu tlaku ze strany domácí i sovětské kontrašpionáže.

Situace v Československu však byla naprosto opačná. Americké tajné služby měly dostatek času, aby se připravily na krizi, k níž se tu schylovalo. Některé malé americké oddíly dorazily do Prahy zhruba o dva dny dříve než Rusové, americká armáda osvobodila několik významných českých měst a její vojáci stáli na svých pozicích v západních Čechách ještě dalších několik měsíců. V této době mohli nerušeně cestovat do Prahy a zpět a americké zpravodajské služby měly nespočet možností, aby se pevně uchytily na československé půdě.

Československým komunistům se tak nakonec podařilo ustavit diktaturu až v roce 1948. Do té doby se v každé vládní straně našli lidé, kteří Američanům ochotně poskytovali tajné informace. Tento zvyk zavedl sám prezident Edvard Beneš, jenž se setkal kupříkladu se známým představitelem americké tajné služby Allenem Dullem, s Angličanem Robertem Bruceem Lockhartem a dalšími. Řada vysoce postavených vládních činitelů včetně ministrů, vysokých důstojníků, policistů, agentů tajné policie, pracovníků výzvědných služeb, dokonce i jeden známý představitel KSČ a zastánce její tvrdé linie, byla ochotna poskytovat informace spolupracovníkům americké tajné služby operujícím v Praze. Tito lidé však nebyli agenti v pravém slova smyslu. Nebylo třeba je formálně zavazovat ke spolupráci, jednat s nimi jako se spiklenci nebo je platit, protože zájmy Američanů i jejich vysoce postavených českých zdrojů se v řadě ohledů shodovaly. Jen málokterý špion by si dokázal představit vhodnější prostředí ke své práci.

Američtí diplomaté a pracovníci tajných služeb přijeli do poválečného Polska a dalších východoevropských států až poté, co sovětské tanky pomohly promoskevsky orientované garnituře dostat se k moci, což je odsoudilo do role pouhých pozorovatelů. Agenti amerických tajných služeb působící v poválečném Československu však měli na rozdíl od svých kolegů spoustu času připravit se na studenou válku. A jak si při tom vedli? Na tuto otázku se pokusím najít odpověď.

Jak dále zjistíme, američtí armádní činitelé se v posledních fázích války rozhodli pro strategii, která odmítala zohlednit politické zájmy. Rudá armáda díky tomu získala nejen nejcennější válečnou trofej – Berlín – ale také Prahu. To umožnilo sovětské straně nabýt strategickou převahu, a navíc stimulovalo aktivitu dobře organi-

Igor Lukeš

zovaných, prokomunisticky smýšlejících domácí kruhů. Spojené státy se pak snažily vyrovnat svůj deficit na území poválečného Československa intenzivnější diplomatickou a zpravodajskou činností.

Na únorový puč roku 1948 Washington zareagoval tak, že se zaměřil na utajené výzvědné operace s vojenskou složkou. Tento posun se projevil zejména v letech 1948–1949, kdy se Spojené státy americké začaly oprávněně obávat, že by Sovětský svaz mohl rozpoutat totální válku.

Nyní bych rád představil tři americké pracovníky zpravodajských služeb – Charlese Kateka, Kurta Tauba a Spencera L. Taggarta. Všichni vstoupili na pole pražské špiónáže v období studené války s velkým odhodláním, s dobrou znalostí zdejšího prostředí, ale pouze s minimálním, případně nulovým profesionálním výcvikem. Proto asi málokoho překvapí, že brzy utrpěli těžkou, dokonce zdrcující porážku. Jako jeden z příkladů poslouží zpravodajská síť, kterou vytvořili pro potřeby zpravodajské služby Spojených států Jaromír Nechanský³ a Věslav Wahl a o jejíž zpřetrhání se zasloužilo Obranné zpravodajství (OBZ) a Státní bezpečnost (StB). Další podobné neúspěchy pak přiměly Spojené státy k odchodu z Československa a z velké části k jeho přenechání svému rivalovi, Sovětskému svazu, na celé období studené války.

Československo z pohledu amerických diplomatů a vojáků

Stalinův útok na Polsko v září roku 1939, únosy stovek tisíc polských vojáků a civilistů, jež řídila NKVD, hroby polských důstojníků v katyňském lese, Stalinova zrada během Varšavského povstání, věznění generála Leopolda Okulického a dalších vůdců Armie Krajové, nemluvě o neuvěřitelně složité otázce ohledně jeho hranic, to vše činilo z Polska jeden z hlavních problémů, kterým museli pováleční diplomaté čelit a s nimiž se snažili vypořádat. Mezi západními politiky panoval názor, že Polsko je vlastně jakési pokusné území, kde si lze ověřit nejrůznější teorie týkající se Stalinových poválečných plánů.

Představitelé elity, kteří měli k dispozici potřebné informace, však tento názor nesdíleli. Americký diplomat Harry N. Howard, vedoucí východoevropského oddělení na ministerstvu zahraničních věcí, v této souvislosti připomněl schůzku amerických odborníků na sovětskou problematiku v roce 1944. Její aktéři dospěli k závěru, že *Polsko představuje zkoušku, která ukáže, zda je po válce vůbec možné se Sovětským svazem spolupracovat*. Charles E. Bohlen však namítl, že *tohle není zkouška*. Moskva nedůvěřovala polské exilové vládě se sídlem v Londýně a ta měla pochopitelně celou řadu důvodů, proč nevěřit Moskvě. Bohlen dodal, že opravdovou zkouškou se stane až Československo. Prezident Edvard Beneš podnikl veškeré kroky, aby uklidnil Kreml; v prosinci 1943 dokonce podepsal se Stalinem smlouvu o vzájemné pomoci a poválečné spolupráci – a to i přes značný odpor svých britských hostitelů.

Pokud SSSR tuto smlouvu skutečně dodrží a nezneužije ji, prohlásil Bohlen, bude to známka toho, že spolupráce se Sovětským svazem nakonec bude možná. Pokud však Sovětský

3 K osobě Jaromíra Nechanského ŠOLC, Jiří: *Znamení trojského koně. Životní příběh majora Jaromíra Nechanského*. Vyšehrad, Praha 2008.

Selhání tajných služeb: Československo 1945–1948

svaz tuto smlouvu poruší – a Češi přitom zajdou tak daleko, jak od nich všichni očekávají – může to být známka toho, že spolupráce se Sovětským svazem možná není.⁴ Tento názor sdíleli i další američtí političtí činitelé.⁵ Beneš ani jeho ministr zahraničí Jan Masaryk však neměli vůči spolupráci se Sovětským svazem výhrady a byli přesvědčeni, že jejich příklad by měly následovat i další okolní státy.⁶

Názor, že cvičnou půdou se pro vztahy mezi Východem a Západem stane až Československo, sdílela také zpravodajská služba Úřad strategických služeb (Office of Strategic Service, dále jen OSS). Její zpráva o Československu jako čepu Evropy pracovala s předpokladem, že Československo, které díky své zeměpisné poloze představuje klíč k Evropě, na sebe nyní bere i další roli: roli laboratoře, kde se mísí dvě významné a zároveň protichůdné ideologie, šachovnice, na níž se odehraje další tah ve velké hře mezi Východem a Západem. Podle analytiků OSS hlavní otázka zněla, zda si země dokáže udržet svou suverenitu v případě, že její ekonomika bude fungovat podle sovětského modelu, zatímco politické hodnoty a styl budou vycházet z tradic západní demokracie.

Odpovědět na ni mělo chování Sovětského svazu, ale také Washingtonu: *Pokud budou Spojené státy jednat s Čechy a Rusy dostatečně tvrdě a sebevědomě, ohromně tím Čechům pomohou a stoupnou i v očích Rusů.* Zpráva končila slovy: *Současné Československo je modelovým příkladem toho, co postupně čeká i další země střední a jižní a nakonec i západní Evropy. Praha je nejlepším místem, odkud lze tuto mocenskou hru pozorovat. Malé Československo tak může znovu ukázat, jakým směrem se svět bude ubírat.*⁷

Američtí diplomaté a zpravodajští analytici usoudili, že svět se po skončení války proti Hitlerovi rozdělí na Východ a Západ. Doufali přitom, že soužití se Stalinem bude možné, ale zároveň se připravovali i na opačnou variantu. Ať tak či onak, rozhodli se pro aktivní postoj, místo aby pouze přihlíželi, jak Sovětský svaz naplňuje svoje plány. Začátkem dubna 1945 se kupříkladu ministerstvo zahraničí s překvapením dozvědělo, že prezident Edvard Beneš se objevil na území Československa a že ho doprovázeli sovětsští diplomaté; v jeho doprovodu zcela chyběli představitelé západních mocností. Washington proto okamžitě začal naléhat, aby se k prezidentovi připojili i jeho diplomaté, tak jak to vyžadoval protokol. Zároveň pověřil svého nejvýše posta-

4 The Harry S. Truman Library, Independence, Missouri. Harry N. Howard, „Oral History Interview,“ 7.–8. října 1976. Rozhovor Richarda D. McKinzieho.

5 Averell Harriman chválil Beneše a řekl, že české vztahy se Sovětským svazem jsou *nejlepší, jaké můžeme ve východní Evropě očekávat.* Viz MARK, Eduard: Charles E. Bohlen and the Acceptable Limits of Soviet Hegemony in Eastern Europe. A Memorandum of 18 October 1945. *Diplomatic History*, č. 3, Spring 1979, s. 201–213. Harriman vyjádřil názor, že všechny národy východní Evropy by měly mít zájem na tom, aby se chránily před ruským vlivem, a odmítnout všechny pokusy o dosazení *vládnoucích skupin sponzorovaných Sověty a podporovaných sovětskou tajnou policií.* Citáty na stranách 205–206.

6 Benes is 60 Today; Gets Warm Tributes. *New York Times*, 28 May 1944. Jan Masaryk při této příležitosti oznámil, že prezident Beneš *upřímně doufá, že naši politiku věrné spolupráce se Sověty budou pečlivě sledovat i další a že se stane jedním ze základních pilířů při obnově svobodné a demokratické Evropy.*

7 *National Archives and Records Administration.* (dále jen NARA), f. Office of Strategic Services, Research and Analysis Branch, „Report on Czechoslovakia: Pivot Point of Europe,“ 4 July 1945. Slovo „znovu“ v poslední větě s největší pravděpodobností odkazuje k dohodě čtyř mocností podepsané v Mnichově na konci září 1938 a k jejímu porušení Hitlerem 14.–15. března 1939.

Igor Lukeš

veného diplomata, který působil u československé exilové vlády, aby *neprodleně zamířil do sídla československé vlády*.⁸

Americký diplomat John H. Bruins, který v Praze sloužil už před válkou a od něhož se nyní očekávalo, že se tam vrátí, si sbalil padesát diplomatických zavazadel vlády Spojených států amerických a poslal je na loď do Glasgow. Podle pokynů se spolu s kolegy hodlal připojit k prezidentu Benešovi. Ale krátce před odjezdem byla jejich cesta zrušena. Sovětští představitelé to vysvětlovali tím, že by neradi vystavovali zahraniční diplomaty obtížím, a odmítli jim vydat víza, která byla na cestu potřeba.⁹ Washington však oficiálně prohlásil, že co se týká Československa, očekává pro své zástupce rovnocenný přístup i dodržování protokolu a zavedených zásad diplomatické zdvořilosti. To bylo samo o sobě důležité.

Někteří vysoce postavení američtí generálové však byli na rozdíl od diplomatů Spojených států přesvědčeni, že americko-sovětské vztahy je možné omezit na několik logistických problémů – na to, jak spolu být v kontaktu a přitom se vyhnout riziku, na to, jak zabezpečit společně spravované území a jakým způsobem se z něj postupem času stahovat. Jejich sovětské protějšky se nikdy nemohly soustředit pouze na válku. Zvláště poté, co Stalin *dal zcela jasně najevo* (jak napsal Wheeler-Bennett), že bude trvat na tom, aby poválečná mapa vznikla na principu „můj dům, můj hrad“, jinými slovy že na územích, která osvobodil, se bude chovat, jak uzná za vhodné.¹⁰

Rozdílný sovětský a americký postoj k válce a jejím politickým důsledkům se měl nejzřetelněji projevit v otázce Berlína a Prahy. V půli dubna 1945 generál Dwight Eisenhower rozhodl, že prioritou jeho jednotek se stane osvobození *Lübecku a vyčištění území na západ a na sever od něj*. Prohlásil, že tento úkol je *mnohem důležitější než dobytí Berlína*.¹¹ Generál George C. Marshall Eisenhowerovo rozhodnutí zaměřit se raději na Lübeck než na Berlín plně podporoval.¹² Jen těžko by si však mohli zvolit méně významný geopolitický cíl, než bylo toto provinční město ve Šlesvicko-Holštýnsku. Stalin své maršály pochopitelně vedl na Berlín.¹³

George S. Patton se svou Třetí armádou dorazil k československým hranicím 18. dubna 1945.¹⁴ Ode dne D tedy uběhlo pouhých 316 dní, když tento historie pa-

8 NARA, f. The Department of State, Washington, to the United States Embassy, London, for Rudolph E. Schoenfeld, Chargé d'Affaires ad interim, serving near the Government of Czechoslovakia, 4 April 1945, 860f.01/3-2845, CS/EG.

9 BRUINS, Dorothy: *nepublikovaný rukopis*, s. 218.

10 WHEELER-BENNETT, John – NICHOLLS, Anthony: *The Semblance of Peace*, s. 289.

11 HOBBS, Joseph Patrick: *Dear General. Eisenhower's Wartime Letters to Marshall*. The Johns Hopkins Press, Baltimore 1971, s. 222.

12 GRAY, Ed: *General of the Army. George C. Marshall, Soldier and Statesman*. W. W. Norton, New York 1990, s. 529–530. Marshall napsal Eisenhowerovi: *Osobně a bez ohledu na veškeré logistické, taktické a strategické důsledky je mi hazardování s životy Američanů z čistě politických důvodů proti mysli*. Eisenhower souhlasil: *Pokud nedostanu zvláštní pokyny od Combined Chiefs of Staff (CCS), nepodniknu žádné kroky, které bych považoval z vojenského hlediska za nesprávné, jenom proto, abych získal politická ocenění*.

13 KONĚV, Ivan Stepanovič: *Zapiski komandujícího frontom, 1943–1945*. Vojenizdat, Moskva 1981, s. 399.

14 Patton Biseects Reich and Enters Czechoslovakia. *Christian Science Monitor*, 18 April 1945; Patton Crosses Deeper Inside Czechoslovakia. *Los Angeles Times*, 19. april 1945; Into Czechoslovakia. *New York Times*, 19. april 1945.

Selhání tajných služeb: Československo 1945–1948

mětlivý generál spatřil horský hřeben táhnoucí se na západních hranicích Čech. Hnal se jako *divoký oheň* a chtěl se dostat ještě dál.¹⁵ Nevěděl však, kam až má dojít. Zpráva, že 2. jezdecká skupina 11. obrněné divize překročila v 9.55 hod. československé hranice, povzbudila Winstona Churchilla, Anthony Edena a polního maršála Bernarda Montgomeryho, kteří naléhali na Eisenhowera, aby postoupil co nejhluběji na území Československa.¹⁶ O Berlín už Američané sice přišli – Rusové dorazili k jeho předměstím ve stejný den, kdy se Pattonovi průzkumníci snažili překročit československou hranici – ale proč nedobýt Prahu, která leží jen 150 kilometrů od hranic, jež teď kontrolují Američané?¹⁷ Eisenhower neměl jediný důvod nepokračovat dál a umožnit tím Rusům, aby obsadili i centrum střední Evropy. Byl to on, kdo držel klíč k Praze a také k tomu, jakou cestou se po skončení války vydá.

Ministerský předseda Churchill se koncem měsíce znovu pokusil přimluvit za pokračování ofenzivy. Obrátil se proto na prezidenta Harryho Trumana s prohlášením, že pokud Prahu osvobodí Spojenci, *mohlo by to významným způsobem změnit situaci v poválečném Československu a zároveň ovlivnit vývoj v sousedních zemích*.¹⁸ Jiní by na jeho místě ustoupili, ale generál Eisenhower nehodlal svůj původní plán měnit a v něm se s tažením do Československa nepočítalo.

Začátkem května roku 1945 se složitá situace, v níž se Eisenhower ocitl, ještě více zkomplikovala. Pattonova 3. armáda totiž zjistila, že Němci v západních Čechách nekladou žádný nebo jen minimální odpor. Wehrmacht byl na lopatkách a průzkumníci Třetí armády hlásili, že ustupuje. Jeho demoralizovaní vojáci doufali už pouze v to, že se budou moci vzdát Američanům.¹⁹

Tím vzal zasvě Eisenhowerův první argument, že nemůže riskovat životy svých vojáků jen kvůli tomu, aby Američané získali politickou výhodu. Druhá nečekaná událost souvisela s ozbrojeným odporem českých povstalců vůči ustupujícím německým jednotkám. Zpráva o něm včetně signálů od Pattona, že propuknuvší boje mění situaci a ospravedlňují americký postup do Československa, zastihla Eisenhowera v Remeši v noci ze 4. na 5. května.²⁰ Eisenhower proto opatrně souhlasil. Zavolal na vojenskou misi Spojených států v Moskvě a předal jí vzkaz určený nejvyššímu sovětskému velení. Oznamoval v něm svůj záměr *postoupit na linii Karlovy Vary – Plzeň – České Budějovice a tyto body obsadit. Poté budeme připraveni pokračovat v postupu hlouběji do Československa směrem k Labi a Vltavě a vyčistit západní břehy obou řek v souladu se sovětskými plány vyčistit břehy východní*. Reakce sovětské strany na sebe nedala dlouho čekat. Sovětské velení v ní Američany žádalo, aby nepřekračovali linii Karlovy Vary – Plzeň – České Budějovice, *aby se zabránilo zbytečným zmatkům*. Týž den, 5. května 1945, vypukly v Praze silně

15 BRUINS, Dorothy: *nepublikovaný rukopis*, s. 231.

16 PROVINCE, Charles M.: *Patton's Third Army. A Daily Combat Diary*. Hippocrene Books, New York 1992, s. 258; MAREK, Jindřich: *Šerifský sólokapr. Příběhy spojeneckých novinářů a vojáků z května 1945*. Svět křídél, Cheb, 2002, s. 179.

17 AMBROSE, Stephen E.: *Eisenhower*. Vol. 1. Simon and Schuster, New York 1983, s. 395.

18 GILBERT, Martin: *Winston S. Churchill*. Houghton Mifflin Company, Boston 1986, s. 1322.

19 JAKL, Tomáš: *Květen 1945 v českých zemích: pozemní operace vojsk Osy a Spojenců*. Miroslav Bílý, Praha 2004.

20 PATTON, George S.: *War As I Knew It*. Houghton, Mifflin, Boston 1947, s. 326–327.

Igor Lukeš

boje, ale Eisenhower Pattonovi pouze znovu potvrdil svůj rozkaz, aby zůstal v Plzni a do dalších bojů nezasahoval. Velení Rudé armády oznámil, že *spojenecké jednotky plní rozkaz a zůstávají na linii Karlovy Vary – Plzeň – České Budějovice*. Patton neváhal a odpověděl, že jeho rozhodnutí považuje za nerozumné.²¹ Tou dobou byli totiž Rusové nějakých dvě stě mil od Prahy, zatímco Američané padesát.

V souladu se zněním kapitulace podepsané v Remeši měly veškeré boje utichnout 8. května 1945. Přesto se Praha stala dějištěm nejtěžších střetů od doby, co ji nacisté zhruba před šesti lety obsadili. Jednotky SS se *zuřivě mstily* a páchaly v některých částech města různá zvěrstva. Nedávný výzkum ukázal, že zatímco Američané nečinně přihlíželi u Plzně, jen v Praze zemřelo 1694 Čechů a téměř stejný počet jich byl vážně zraněn. V těžkých květnových dnech roku 1945 navíc padla zhruba tisícovka německých vojáků a civilistů a asi 300 vojáků Ruské osvobozené (Vlasovovy) armády.²² Posledně jmenovaní se také stali neopěvovanými hrdiny květnových událostí. Do Prahy vstoupili 6. května jako spojenci Třetí říše v naději, že se budou moci vzdát Američanům. Po svém příchodu do města však přešli na druhou stranu a přidali se k Čechům, v situaci, kdy zůstali zcela osamocení. Poté vyšli vstříc svému smutnému osudu: západní Spojenci jejich žádosti o azyl odmítli, a tak byli vydáni přímo do rukou sovětských katů nebo posláni do gulagů.²³

Ruská pomoc byla v té době daleko, ale všem bylo jasné, že pro berlínskou operaci jsou zapotřebí veškeré síly, jimiž Rudá armáda disponuje. Česká veřejnost proto celou situaci vnímala tak, že američtí vojáci nečinně přihlížejí pouhých padesát mil západně od Prahy tomu, jak jednotky SS popravují své rukojmí. Podrobněji se událostmi dramatických květnových dní zabýval Jan Slavík. Ve svých zápiscích přemýšlil o tom, jestli se Američané rozhodli, že nevyrazí na pomoc Praze proto, že ta odteď již patří do sféry ruského vlivu. To by bylo skutečně *blouπέ*, poznamenal si trochu nedůvěřivě.²⁴ Patton by s ním souhlasil. Když se ho po válce novináři ptali, proč americká armáda neobsadila Prahu, hořce jim odpověděl: *Protože tak zněl rozkaz*.²⁵

Rudá armáda nakonec vstoupila do Prahy 9. května 1945 a v bojích se zbytky kdysi mocné německé armády (přidali se k ní i odstřelovači z řad německých civilistů, muži i ženy, které vystrašil spravedlivý hněv zuřícího davu a kteří se rozhodli raději zemřít²⁶) ztratila přesně deset vojáků. Než Rudá armáda dorazila do města, většina Němců ho už

21 EISENHOWER, David: *Eisenhower: At War, 1943-1945*. Random House, New York 1986, s. 801–802.

22 ROUČKA, Zdeněk: *Skončeno a podepsáno: drama pražského povstání*. ZR&T, Plzeň 2003, anglické resumé bez paginace.

23 NARA, f. Office of Strategic Services, Report on Czechoslovakia: Pivot Point of Europe, 4. července 1945, oddíl X: *Všeobecně se uznává, že Vlasovova armáda zachránila Prahu před velkým krveprolitím a ničním. Objeví se v kritickém momentě, kdy Češi již nedokázali vzdorovat narůstajícímu německému tlaku. Měli dostatek zbraní a munice, aby dokázali Němce zadržet, a odvedli skvělou práci. S klidným svědomím můžeme říci, že měli na osvobození Prahy větší podíl než Rudá armáda, která dorazila až 9. května, kdy už nejhroší boje skončily a zbyly na ni pouze operace, které měly město zcela vyčistit.*

24 BOUČEK, Jaroslav: Květen 1945 v deníku Jana Slavíka. In: *Historie a vojenství*, 2001, č. 2, s. 437–450.

25 PATTON, George S. Jr.: *War As I Knew It*. Houghton Mifflin Comp., Boston 1995, s. 330.

26 ROUČKA, Zdeněk: *Skončeno a podepsáno*, anglické resumé. Kromě deseti obětí, které Rudá armáda utrpěla při přesunu do Prahy, přišla při nehodách, z nichž u některých sehrál roli alkohol, o dalších dvacet vojáků.

Selhání tajných služeb: Československo 1945–1948

stačila opustit a mířila na západ k Američanům. Lze bez nadsázky konstatovat, že osvobození Prahy bylo nejsnadnějším vítězstvím Sovětského svazu v boji proti Třetí říši.

Jeden americký diplomat připustil, že Eisenhowerovo rozhodnutí zastavit americké jednotky v Plzni by se ještě dalo vysvětlit z *pohledu vojáka*. Ale z politického hlediska omezilo americký vliv na poválečné události v Praze, čímž automaticky poskytlo výhodu Rusům. Toto rozhodnutí bylo vnímáno jako signál, že Spojené státy jsou připraveny akceptovat silný sovětský vliv.²⁷

Bylo by zbytečné se domnívat, že generál Eisenhower hodlal podobné signály vysílat. Jeho rozhodnutí přenechat osvobození Prahy Rudé armádě však znamenalo, že se američtí diplomaté v poválečném Československu ocitli v nevýhodě. Někteří to brali osobně. *Prodali jsme Československo*, řekl jeden z nich po více než padesáti letech. *Prahu jsme měli osvobodit my. Po válce jsme se pak snažili Čechy přesvědčit, že do východního bloku nepatří. Ale ať už jsme říkali cokoliv, jako první dorazili do Prahy Rusové.*²⁸ Komunistická propaganda následně vylíčila jejich příchod jako zázrak a hrubě zkreslila důvody, které Američany přiměly k tomu, aby zůstali v Plzni.²⁹

Americké tajné služby v poválečné Praze: plukovník Charles Katek a vojenská mise

Americké tajné služby se v poválečné Praze seskupily kolem dvou nezávislých platforem, vojenské mise a velvyslanectví Spojených států amerických.³⁰

Vojenská mise (Military Mission) v Praze byla založena jen několik málo týdnů po skončení války, a dokonce i v této pokřivené době se jednalo o velmi neortodoxní počín. Její původní název zněl The Repatriation Commission a zášterkou pro její činnost se stalo pátrání po pohřešovaných příslušnících americké armády. Brzy se přejmenovala na The Commission for the Investigation of War Criminals a následně dostala obecný název Vojenská mise, ale vždycky sídlila na stejné adrese – Loretánské náměstí 2 – a zaměstnávala stejné lidi. Československé orgány brzy a snadno zjistily, že se jedná o odnož Strategic Services Unit (SSU), tedy následníka OSS a předchůdce Ústřední zpravodajské služby (CIA).³¹

27 ARMITAGE, John A.: The View from Czechoslovakia. In: HAMMOND, Thomas T. (ed.): *Witnesses to the Origins of the Cold War*. University of Washington Press, Seattle and London 1982, s. 216–217.

28 Rozhovor autora se Spencerem L. Taggartem, 23. dubna 1999.

29 V Rádiu Praha vystoupila 3. května 1952 paní Andělová z Plzně. Přiznala, že se jí ulevilo, když do jejího města dorazily americké tanky. Zklamáním však bylo, když se dozvěděla, že Američané během pražských bojů nešli městu na pomoc a bránili těm, kteří se o to chtěli pokusit. Další host pořadu potvrdil její slova o tom, že američtí vojáci vytvořili kolem Prahy kruh a bránili všem, kteří se pokusili vyrazit na pomoc Pražskému povstání. Třetí host prohlásil, že sovětské uniformy možná nevypadaly tak noblesně jako ty americké, ale ti první přijeli do Československa bojovat a vyhnat z něj nacisty, zatímco ty druhé zajímaly pouze hmotné statky, alkohol a tanec.

30 *Archiv bezpečnostních složek* (dále jen ABS), fond (dále jen f.) Mapy zpráv zpracované Studijním ústavem MV (dále jen Z), a. č. Z-65; f. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (dále jen 302), a. č. 302-592-1.

31 V roce 1946 zachovalo ministerstvo obrany zavedenou strukturu G-2 a spojilo ji se zbytky OSS, zrušeného v říjnu 1945, čímž dočasně vznikla organizace SSU. Ta se následně přeměnila v Central Intelligence Group, CIG, neměla však dlouhého trvání. V roce 1947 vznikla na základě Zákona o národní bezpečnosti CIA.

Igor Lukeš

Velícím důstojníkem vojenské mise se stal major (a později plukovník) Charles Katek.³² Byl první z několika amerických velikánů, kteří se v Praze objevili hned po skončení války. Zde je jeho popis z pera agentů československých tajných služeb: *Objekt je 195 cm vysoký a váží kolem 105 kg. Mívá často zarudlý obličej, má velké čelo, světle hnědé vlasy, modré oči, husté obočí, velké oči a uši, bránatou, vyčnívající čelist, velké dlaně a krátké silné ruce. Vypadá jako zápasník.*³³ Ve skutečnosti měřil Katek pouze 180 centimetrů, což je výrazně méně, než kolik odhadovali tajní agenti, ale jejich omyl se dá pochopit. Nebyli první, na koho tento muž působil mohutněji, než ve skutečnosti byl.

Charles Katek se narodil roku 1910 v rodině českých emigrantů, kde se mluvílo česky a trochu německy. V mládí stěhoval piana do domů bohatých. Mladík s nezvykle širokými rameny a silnýma rukama záhy pochopil, že dál než do Katek Brothers Moving Company, rodinné stěhovací firmy, to může dotáhnout, jen když získá odpovídající vzdělání. Jeho rodiče i bratr Otto, který měl firmu zdědit, s jeho přáním studovat na vysoké škole souhlasili. S jejich finanční podporou se tedy přihlásil na University of Illinois at Urbana-Champaign. Zpočátku dosahoval pouze průměrných výsledků, ale v posledním ročníku už studoval se samými výbornými.

V roce 1934 získal vysokoškolský diplom a ve stejném roce se oženil. Začal postgraduálně studovat na Northwestern University v Evanstonu ve státě Illinois a v červenci 1942 zde úspěšně obhájil disertaci *Vývoj českých demokratických tradic v letech 1840–1867*. Když se komise Kateka ptala, jaké má plány do budoucna, odpověděl, že by rád pracoval v Úřadu strategických služeb.

Mezitím si však s čerstvým titulem v kapse rychle našel místo učitele na Morton College nedaleko Cicera.³⁴ Bylo to sice lepší než stěhovat piana, ale i tak ho práce k smrti nudila. Čekal na povolávací rozkaz do armády.³⁵

V armádě nezůstal Katekův doktorský titul ani jeho znalosti češtiny a němčiny bez povšimnutí. Poté, co absolvoval důstojnický kandidátský kurz, logicky následovala OSS. Brzy už Katek zamířil do Londýna, kde působil zejména jako styčný důstojník s československou exilovou vládou. Jeho úkoly byly ze své podstaty politické, a tak Katek neprošel výcvikem jako ostatní zpravodajští důstojníci.

Katek byl velmi inteligentní a navíc uměl poutavě vyprávět, díky čemuž si dokázal získat lidi. Pochopil, že stará Evropa mu nabízí všechno, po čem jako mladík v Chicagu toužil. Navíc mu americké občanství umožňovalo ignorovat rozdíly mezi jednotlivými společenskými třídami, a tak se cítil stejně dobře v hospodách i na panstvích vyšších vrstev. Jeden z jeho kolegů o něm prý měl povědět, že v sobě skrývá charisma *venkovského balíka*.³⁶ Katek nikdy nebyl bohatý, ale osud ho předurčil k tomu, aby

32 Rozhovor autora s Janet Edwardsovou z 19. července 2000. Paní Edwardsová byla dcerou plukovníka Kateka.

33 ABS, f. Hlavní správa rozvědky SNB (dále jen I. S-SNB), a. č. 11549/320, Americká rozvědka v NSR a Rakousku, Operace Volant 2, 23. ledna 1968.

34 K tomu srovnej *Archives of Northwestern University*, Evanston, Illinois. Obhajoba se konala 27. července 1942. Katekovým vedoucím profesorem byl Franklin D. Scott.

35 Rozhovor autora s Janet Edwardsovou z 19. července 2000.

36 Rozhovor autora s Louise Schaffnerovou z 30. ledna 1999.

Selhání tajných služeb: Československo 1945–1948

následujících pětadvacet let strávil mezi evropskou smetánkou. Jeho blízký přítel, zapálený sociální demokrat, jemuž na tom, k jaké společenské vrstvě člověk patří, vůbec nezáleželo, si všiml, že Charles Katek se velmi rád pohybuje v aristokratických kruzích a lichotí mu její tituly: *V Evropě na něj udělaly velký dojem vyšší vrstvy: bankéři, velmi bohaté rodiny, baroni a brabata!*³⁷

Byl to však člověk vnímavý, a rozhodně nebyl naivní. Naopak, na prvý dojem působil jako přirozený vůdce, byla to magnetizující osobnost. *Když vešel do místnosti, lidé ustoupili a uvolnili místo, jako by mu patřilo*, vzpomíná jeho dcera.³⁸ Jeden z jeho kolegů o něm hovoří ve stejné tónu: *Když vešel Katek, vešla osobnost.*³⁹ Brzy následovalo povýšení a v hodnosti majora americké armády se Katek stal styčným důstojníkem mezi OSS a československou vládou v Londýně. Všechno šlo hladce. V lednu 1945 obdržel Katek a dva další důstojníci OSS vysoká československá válečná vyznamenání, Řád bílého lva III. stupně. Major Katek a jeho operativci z OSS překročili československé hranice 30. dubna 1945. Do Prahy dorazili 10. května 1945, brzy po příchodu Rudé armády.⁴⁰ Katek zkontaktoval další důstojníky OSS, kteří do města přicestovali před ním, a od švýcarských diplomatů, kteří za války spravovali americkou ambasádu, si vyžádal klíč. Otevřel jim John H. Bruins, jenž přiletěl do Prahy v americké vojenské uniformě v dočasné hodnosti brigádního generála.⁴¹ Chargé d'affaires Alfred W. Klieforth poté informoval ministra zahraničí, že švýcarský generální konzul už dál nebude zastupovat americké zájmy, a 29. května ambasáda obnovila svou činnost.⁴² Na cestě do Prahy byl již také velvyslanec Laurence A. Steinhardt, který byl jmenován v roce 1944.⁴³ Pověřovací listiny předal prezidentu Benešovi 20. července 1945.⁴⁴

Ve složení poválečné československé vlády se odrážel alarmující nárůst komunistické moci, ale k hlavním starostem amerického velvyslanectví patřila od samého začátku kompenzace majetku, který před válkou patřil americkým občanům nebo společnostem a nyní se stával předmětem mohutné vlny znárodnování. Přestože se podle odhadů ministerstva zahraničí jednalo o majetek v hodnotě 30 až 50 milionů dolarů, americký velvyslanec tomuto problému věnoval značnou část svého času a energie.⁴⁵ Ne všichni zaměstnanci s tím však souhlasili: *Osobně bych se spíše než na majetkové otázky soustředil na zkoumání dělnického hnutí a na důkazy sovětského nátlaku.*⁴⁶

37 Taubův dopis autorovi z 2. listopadu 1999.

38 Rozhovor autora s Janet Edwardsovou z 19. července 2000.

39 Rozhovor autora s Kurtem Taubem z 6. března 2000.

40 Rozhovor s Taubem z 5. března 2000 a ŽÁČEK, Pavel: OSS a české povstání. In: *Národní osvobození*, 10. května 2001, č. 10, s. 8.

41 Rozhovor s Williamem H. Bruinsem z 29. dubna 2004.

42 *Archiv ministerstva zahraničních věcí ČR* (dále jen AMZV), f. Diplomatický protokol, cizí ZU v Praze, USA, 1945–55, kr. 55. Alfred W. Klieforth, dočasný chargé d'affaires, Vladu Clementisovi, státnímu tajemníkovi ministerstva zahraničních věcí, 7. června 1945.

43 Velvyslanec Spojených států amerických nastoupil v úřad. *Rudé právo*, 22. července 1945. Prezident Beneš přijal Steinhardta 20. července 1945.

44 Velvyslanec USA zahájil činnost. *Lidové noviny*, 21. července 1945.

45 *Library of Congress*, f. Department of State, Office of Research and Intelligence, no. 3439, Czechoslovak Decrees on Nationalization: An Analysis, 25 January 1946 a Department of State, Division of Research for Europe, Office of Intelligence Research, no. 3715.2, 5 May 1947.

46 Rozhovor se Spencerem L. Taggartem z 23. dubna 1999.

Igor Lukeš

I přes znárodňovací dekrety z října 1945 viděly oficiální americké kruhy situaci v Československu optimisticky. V tomto duchu se brzy vyjádřil i William J. Donovan, ředitel OSS. V memorandu určeném prezidentovi prohlašoval, že *na rozdíl od bezútešných německých ruin Československo nabízí pohled, který dává naději. Jeho společenský a ekonomický potenciál zůstal víceméně nedotčený a existuje možnost, že se zotaví rychleji než většina dalších evropských zemí.*⁴⁷

Nejbližším spolupracovníkem majora Kateka byl seržant Kurt Taub. Tento skromný člověk hovořil stejně jako jeho šéf plyně česky. Do Prahy přijel 8. května večer v džípu spolu s důstojníkem OSS Eugenem Fodorem a s řidičem. Taub a Fodor se dokonale orientovali na československé politické scéně.

Seržant Taub sice nosil americkou vojenskou uniformu, ale bylo zřejmé, že nikdy nebude bojovat jako řadový voják. Tento intelektuál si dokázal získat lidi svou tichou a nenápadnou povahou. Kladl otázky tak, že člověka ani nenapadlo, že se jedná o výsledky. *Uměl jsem mluvit s lidmi, dobře jsem s nimi vycházel a nenásilně se jich vyptával. Důvěřovali mi.*⁴⁸ Byl přístupný, trpělivý a uměl naslouchat.

Kurt Taub se narodil v roce 1911 v Brně. V roce 1926 se přestěhoval do Prahy, kde si našel zaměstnání ve spediční firmě Schenker & Co. Jeho otec Siegfried (Vítězslav) Taub byl poslancem v předválečném československém parlamentu a zřejmě také jediným německým politikem žijícím v Čechách, který hovořil plyně česky. Po Hitlerově příchodu Taubova rodina uprchla do Švédska. V pravý čas získali americká víza a do Spojených států dorazili v den japonského útoku na Pearl Harbor. V roce 1943 vstoupil Taub do armády a byl odvelen do Camp Croftu v Jižní Karolíně. Byl však spíše drobné postavy a nemohl se fyzicky měřit s mnohem mladšími rekruty. Velmi ho proto potěšilo, když si armáda prošla jeho osobní spisy a nakonec ho přidělila k české sekci OSS ve Velké Británii. Zde se také setkal s Charlesem Katekem, který ho původně hodlal zařadit do oddílu, jenž se měl na území okupovaného Československa zabývat diverzní činností. Z toho ale nakonec sešlo, protože se ukázalo, že Taub se bojí výšek a není schopen absolvovat výsadkářský výcvik.⁴⁹

Toto fiasko však mělo překvapivé a nečekané rozuzlení: stalo se jím celoživotní přátelství mezi Katekem a Taubem, přestože byli každý jiný – lišili se od sebe jak vzhledem, tak i politickým přesvědčením. Vyšší důstojník Katek byl *vyšoký, mohutný, svalnatý a výborně hrál tenis*; byl konzervativní, vášnivě nenáviděl komunismus a své přátele si hledal v bohatých vrstvách honosících se šlechtickými tituly a v politických kruzích.⁵⁰ Seržant Taub byl naopak malý a hubený; řadil se k umírněným socialistům,

47 *Harry S. Truman Library*, f. Papers of Harry S. Truman. William J. Donovan, ředitel OSS, prezidentovi, Washington, 28. srpna 1945.

48 Rozhovor autora s Kurtem Taubem z 6. března 2000.

49 Po letech se Taub k této události vrátil ve svém dopise: *Měl jsem opravdu štěstí. Při pomyslení na to, kam bych skákal a za jakých okolností... Už jenom ta představa mě děsí.* Taubův dopis autorovi z 2. listopadu 1999.

50 Rozhovor s Taubem z 6. března 2000. Taub prohlásil, že Katek byl výborný a velmi ambiciózní tenista. K jeho partnerům na hřišti patřil i Karel Koželuh, který kraloval ve světě profesionálního tenisu od 20. let dvacátého století.

Selhání tajných služeb: Československo 1945–1948

byl oddaný myšlence sociální spravedlnosti a jeho přátelé nejčastěji patřili mezi levičové intelektuály. Přesto se tito dva lidé téměř ideálně doplňovali.

Katek s Taubem se stali nejvýznamnějšími představiteli vojenské mise v Praze na Loretánském náměstí. K jejím dalším členům patřili major Eric Vesely, major Otto Jakes, kapitán Blahoslav Hruby, poručík Charles Stiassny, poručík Eugene Fodor, George Homa, Donald Dunbar a Ralph Meyer.⁵¹ Častým návštěvníkem vojenské mise byl také Leo Disher, Američan zastupující v Praze UPI (United Press International). Ale poté, co se oženil s dcerou legendárního generála Františka Moravce, šéfa Československé vojenské rozvědky ve Velké Británii, Hanou, se mnozí začali domnívat, že plní v Praze dvojí úkol. To samé si samozřejmě myslelo i Obranné zpravodajství (OBZ): *ve skutečnosti je (Disher) důstojníkem americké zpravodajské služby.*⁵²

Po příjezdu do Prahy se Katek krátce ubytoval v hotelu Steiner, ale brzy si našel luxusní byt vedle vojenské mise. Loretánské náměstí bylo tehdy nejprestižnější pražskou adresou. Katek, Taub a jejich kolegové jej brzy přeměnili v salon, v němž se pravidelně setkávali ti nejzajímavější a nejvlivnější lidé. Každý, kdo žil v poválečné Praze, snil o tom, že dostane pozvánku od plukovníka Kateka (v té době ho povýšili). Šlechta a boháči, ministři, politici všech stran, státní zaměstnanci, vysocí důstojníci, demokraticky smýšlející novináři a nejrůznější prominenti, ti všichni chtěli patřit k elitní společnosti jeho pravidelných návštěvníků.

Do prostorných místností s vysokými stropy, jež měla vojenská mise na Loretánském náměstí k dispozici, plukovník Katek a jeho kolegové zvali inteligenci a činili tak zcela otevřeně. K jejich hostům patřili příslušníci různých šlechtických rodů: Schwarzenbergové, Lobkowiczové, Czerninové, Kolowratové a Nádherní; vládní představitelé jako kupříkladu ministři Jan Masaryk, Petr Zenkl, Jaroslav Stránský, Adolf Procházka a František Hála, přinejmenším dvanáct poslanců parlamentu včetně Iva Ducháčka, nespočet lidí z podnikatelských kruhů (kupříkladu Vladimír Kabeš) a vlivní politici žurnalisté jako Julius Firt, Ferdinand Peroutka či Pavel Tigrid.⁵³ Plukovník Katek rovněž udržoval výborné vztahy s tou částí Baťovy rodiny, která po válce zůstala v Československu.

Návštěvníky přitahovala na setkání do vojenské mise vidina přátelských rozhovorů a podnětných politických debat. S ohledem na situaci v poválečné Praze však samozřejmě není možné podceňovat ani významné lákadlo v podobě jídla, exotických alkoholických nápojů, tabáku nebo jazzových desek, kterých měl plukovník dostatek díky pravidelným dodávkám z americké vojenské základny v Norimberku. Každý věděl, že plukovník Katek a jeho kolegové k sobě zvou inteligenci jménem vlády Spojených států, a každému, kdo přišel a promluvil zde, bylo jasné, že se jeho slova mohou dostat na vyšší místa. Katek se svým přístupem pokoušel smazat hranice mezi večírkem pro přátele a špionáží a jeho život se díky tomu stal jednodušší a příjemnější.

51 Arnošt Heidrich, generální tajemník ministerstva zahraničních věcí kanceláři premiéra, 23. května 1946. *Národní archiv* (dále jen NA), f. Úřad předsednictva vlády – tajné, č. 2760, signatura 378/4/2.

52 ABS, f. 302, a. č. 302-592-1, č. 1 50.457/tajná zpráva -2c-/1946, 24. ledna 1946. ABS, f. Z, a. č. Z-651, svazek 13.

53 Tato jména poskytl Louise Schaffnerová, rozhovor autora, Washington, 29. ledna 1999.

Igor Lukeš

Vojenská mise spolupracovala i s několika zdroji, které k sobě Američané nezvali a jež se podle pravidel, která si sami stanovili, nemohly večírků na Loretánském náměstí účastnit. Patřili mezi ně příslušníci obávané tajné Státní bezpečnosti – StB (kupříkladu Jaroslav Švejdar), veřejné bezpečnosti SNB (například Stanislav Liška) a československé zpravodajské služby (generál Josef Bartík).⁵⁴ To samé platilo i pro armádní důstojníky (generál Alois Šeda, plukovník Ferdinand Šeda) a důstojníky letectva (generál Jaroslav Kašpar, generál Herbert Němec). Zaměstnanci bezpečnostních složek a armády se na rozdíl od politiků nemohli skrývat za to, že se s plukovníkem Katekem „pouze“ přátelí. Během pracovních rozhovorů s členy vojenské mise (a zejména ve chvílích, kdy odpovídali na podrobné otázky, které jim Katek občas pokládal) se zaplétali do špionážní hry a dopouštěli se zrady. Ani v těchto případech se však plukovník Katek nepokoušel uplatňovat metody, které zpravodajské služby ve světě běžně používaly. Přestože tyto lidi nezval na své večírky, setkával se s nimi v pracovní době na vojenské misi. Když si plukovník a později generál Kašpar přišel na vojenskou misi vyzvednout dlouhý seznam otázek týkajících se aktuálního stavu československé armády, ke svému ohromení zjistil, že Katek si jeho jméno „plk. Kašpar“ zapsal velkými písmeny do kalendáře, který stál na jeho na stole. Šokovaný Kašpar Kateka napadl a obvinil jej z neopatrnosti. Kateka hněv jeho hosta zaskočil. Vysvětlil mu, že kancelář patří jen jemu a kromě zaměstnanců k němu nikdo jiný nemá přístup. Kašpar přesto stránku z kalendáře vytrhl a na místě ji spálil.⁵⁵

Asi nejpřekvapivějším zdrojem informací vojenské mise byl Václav Kopecký, stoupenec tvrdé komunistické linie, člen politbyra a ministr informací a osvěty.⁵⁶ Rozhodně nešlo o tajného amerického agenta, velmi dobře však znal Taubova otce Siegfrieda a jeho bratra Waltera jako zapřisáhlé antifašisty z doby první republiky a vážil si jich. Proto měl radost, že se může s Taubem pravidelně setkávat. *Kopecký byl velmi otevřený, mluvil a mluvil. Dokonce i Rusové ho museli varovat. Byl to zapálený komunist a nikdy se to*

54 Nejobjevnější práce o StB pocházejí z pera jejích pracovníků. Viz KAPLAN, Karel (ed.): *StB o sobě. Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka*. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2002. Československá zahraniční zpravodajská služba prošla svým nejsložitějším organizačním obdobím po válce. Byla založena v létě roku 1945 jako XII. oddělení odboru Z ministerstva vnitra. V roce 1946 se z odboru Z stal odbor VII. a zahraniční zpravodajská služba se změnila na skupinu Z-B a později skupinu VII.-B. V říjnu 1947 se odbor VII. začlenil do bezpečnostního odboru a v prosinci 1947 byl transformován na III. odbor. Oddělení zahraničního zpravodajství se pod ním změnilo v sektor III/Ab. 17. října 1948 se bezpečnostní odbor změnil na Skupinu I – Bezpečnost a rozvědka na sektor BAb. 23. října 1950 byla Skupina I – Bezpečnost přesunuta na nově vytvořené ministerstvo národní bezpečnosti a rozvědka získala 2. sektor; ten se v dubnu 1951 přejmenoval na odbor Z a v roce 1952 na správu zahraničně politické rozvědky. Už v roce 1953 však uvnitř ministerstva vnitra vznikl nový systém, v němž zpravodajství získalo jednoduché označení I. správa. K tomu srovnej ABS, f. I. S-SNB. Rozhovor autora s Ladislavem Bittmanem, 23. března 2004.

56 Ve zprávě OSS se píše, že Kopecký je *zarytý komunist, je inteligentní i mazaný, a jde tedy o člověka, s nímž se rozhodně musí počítat jako s jednou z tváří budoucí české politiky. [...] je skvělý řečník. Je rychlý a pohotový. Vůči Američanům se chová otevřeně. [...] Člověk zjišťuje, že dokáže citovat z nedávno vydaného díla W. L. Whitea „Report on Russia“, z Erskine Caldwell, Margaret Bourke-Whiteové a Franklina D. Roosevelta – to všechno jedním dechem*. Viz NARA, f. Office of Strategic Services, Report on Czechoslovakia: Pivot Point of Europe, 4 July 1945.

Selhání tajných služeb: Československo 1945–1948

nepokoušel skrývat. Někteří lidé ho považovali za blupáka, protože moc mluvil. Ale tak to nebylo. Kopecký si tím budoval image člověka z lidu, který říká za všech okolností pravdu.⁵⁷ Přesto občas poskytl Taubovi hodnotnou informaci. Taub si například vybavil, že na jednom diplomatickém večírku, který se konal ve Valdštejnském paláci dva týdny před únorovým převratem, Kopecký prohlásil, že komunistická strana brzy získá absolutní moc. Taub to považoval za vzkaz, který byl určený jemu.⁵⁸

Každý v Praze dobře věděl, čím se vojenská mise zabývá, takže ani další Američané, kteří sloužili v poválečném Československu, si nebyli jisti, co si o celé situaci mají myslet. Louise Schaffnerová, třetí tajemnice velvyslanectví Spojených států, se znala s Katekem dobře. Líbil se jí jeho styl podle hesla „nic není nemožné“ a obdivovala jeho znalosti místní politiky. Zároveň si však povšimla, že Katekovo chování je velmi nápadné, což bylo u zpravodajského pracovníka dosti neobvyklé.⁵⁹ Bývalý pracovník velvyslanectví Spojených států (od listopadu 1947 do října 1949) Nathaniel Davis je další Američan, který se s Katekem v Praze poznal. Považoval ho za velice dobře informovaného člověka, ale zároveň si všiml, že plukovníkova osobnost budí velký rozruch.⁶⁰ S tím souhlasil dokonce i Kurt Taub: *Všichni v Praze věděli, že Katek i my ostatní se zajímáme o informace politického charakteru.*⁶¹

Měl pravdu. České úřady věnovaly dění ve vojenské misi velkou pozornost. Brzy vytušily, že Katek je šéfem SSU v Československu a že jeho úkolem je řídit na jeho území vojenskou a politickou špionáž.⁶² V nedatovaném dokumentu se píše, že agenti Obranného zpravodajství (OBZ) vytvořili v listopadu 1945 seznam osmatřiceti Čechů, kteří vojenskou misi pravidelně navštěvují.⁶³ OBZ v prosinci roku 1946 trvalo na tom, že vojenská mise a jejich deset armádních důstojníků řídí 109 agentů.

Dokumenty uložené ve Spojených státech, které se těchto otázek týkají, však stále nejsou k dispozici, a tak není možné ověřit, jestli Katek, Taub a jejich spolupracovníci skutečně řídili více než stovku agentů. Na základě mých rozhovorů s Kurtem Taubem mi tento údaj připadá velmi nadsazený, ale vojenská mise byla pod Katekovým vedením ve shromažďování informací v poválečné Praze velmi aktivní. Jeho informace však pocházely od dobře situovaných zdrojů, které mu byly nakloněné, nikoli od najatých agentů. K podobnému závěru došla i OBZ: *Tajný informátor nám sdělil, že ústředí ve Frankfurtu Kateka kritizovalo za to, že si nevytvoril síť agentů. On sám se však chlubí tím, že je nejlepší operativce, protože si své agenty neplatí, a to, co se potřebuje dozvědět, zjistí od ministrů a poslanců.*⁶⁴ Toto hodnocení zřejmě odpovídá realitě.

57 Rozhovor autora s Kurtem Taubem, 5. března 2000.

58 Taubův dopis autorovi, 2. listopadu 1999.

59 Rozhovor autora s Louise Schaffnerovou, 29. ledna 1999.

60 Telefonní rozhovor s Nathanielem Davisem, 2. března 2003.

61 Rozhovor autora s Kurtem Taubem, 5. března 2000.

62 ABS, f. I. S-SNB, arch. č. 11549/320.

63 Major František Bedřich, šéf regionálního OBZ. Viz ABS, f. 302, a. č. 302-33-5. Nejlepším zdrojem na téma OBZ je práce HANZLÍK, František – POSPÍŠIL, Jan: *Sluha dvou pánů*. Lípa, Vizovice 1999. Jde o dlouhý rukopis Karla Vaše, důstojníka OBZ.

64 Viz ABS, f. 302, a. č. 302-592-1, č. l 50.457/tajná zpráva – 2c-/1946, 24. ledna 1946. ABS, f. Z, a. č. Z-651, svazek 13.

Igor Lukeš

Od léta 1945 do února 1948 zaslala vojenská mise svým americkým nadřízeným úřadům impozantní seznam důležitých zdrojů: příslušníků šlechty, ministrů, úředníků ministerstva zahraničí a ministerstva vnitra, generálů ministerstva obrany, vojáků a letců ve vysokých hodnostech, bezpečnostních pracovníků a podnikatelů. Bylo proto snadné podlehnout dojmu, že informace získané od lidí, kteří zastávají takto vysoké funkce, umožní analytikům vytvořit si pravdivý a přesný obrázek o rozsahu politické krize v Československu.

Americká tajná služba v poválečné Praze: Spencer L. Taggart a velvyslanectví Spojených států

Zaměstnanec velvyslanectví Spojených států v poválečné Praze spojovala až na pár výjimek jedna věc: byli to odpůrci komunismu. Už zhruba rok po skončení druhé světové války se všeobecně rozšířil skeptický pohled na Sovětský svaz a odmítavý postoj vůči komunistické ideologii. Mnozí Američané, kteří nastoupili na pražskou ambasádu v létě 1945, v tom však předběhli dobu. Prvním mezi nimi byl velvyslanec Laurence A. Steinhardt. Z tohoto úspěšného právníka, jehož firma sídlila v New Yorku, vyzařovala energie a optimismus. Byl to pohledný, rozhodný a dynamický muž, který měl sklony riskovat.⁶⁵ Přestože původně nezačínal v zahraničních službách, post velvyslance zastával již ve čtyřech zemích – ve Švédsku, v Peru, Sovětském svazu a Turecku. A nyní zamířil do Prahy.

Steinhardt nebyl povahou diplomat; na to byl příliš upřímný. Někteří lidé měli pocit, že by se mu více dařilo v politické funkci v New Yorku a poté ve Washingtonu.⁶⁶ Tento schopný a energický vyjednaváč slavil úspěchy v majetkových kauzách. Komunistická strana Československa však pro něj představovala protivníka, kterého nedokázal ani přemluvit, ani zastrašit, ani koupit. I když KSČ byla určitou dobu ochotná hrát na čas, ve skutečnosti nehodlala vyjednávat. Chtěla uchvátit veškerou moc a Steinhardtovy právnícké zkušenosti a zvyklosti, tak jak je znal z diplomacie, mu v této situaci byly málo platné. Je potřeba si uvědomit také to, že celou tu dobu rozptylovala jeho pozornost situace v newyorské právnícké firmě, kterou vedl společně se svým strýcem.

Přestože Steinhardt byl přítelem Franklina D. Roosevelta, jenž se mu odměnil několika diplomatickými posty, nikdy nesdílel prezidentův obdiv ke Stalinově osobě. V těžkém období 1939–1942 totiž působil v Sovětském svazu, a to ovlivnilo jeho názor na komunismus na celý život. Vedení Kremlu se Steinhardt nelíbil a opakovaně ho kritizovalo. Pohlíželo na něj jako na *bohatého Žida kapitalistu... který odporně pách-*

65 Zdařilý portrét velvyslance Steinhardta viz STERNBERG, Cecilia Countess: *Journey*. Collins, London 1977. Viz také BIRGE, Walter: *nepublikovaný rukopis*, kapitola Czechoslovakia, s. 1.

66 Kurt Taub se domníval, že Steinhardt dokonale chápal systém moci a politického dramatu, ale pro skutečnou diplomacii už takové nadání neměl. Rozhovor autora s Kurtem Taubem, 6. března 2000. Dcera velvyslance Steinhardta mi pověděla, že nedlouho před svou smrtí dostal nabídku kandidovat v New Yorku za Demokratickou stranu na post senátora, na starostu města, případně na guvernéra státu New York. Rozhodl se pro kandidaturu na post senátora. Rozhovor autora s paní Dulce-Ann Steinhardt-Sherlock, Chevy Chase, Maryland, 18. ledna 1998.

Selhání tajných služeb: Československo 1945–1948

ne sionismem.⁶⁷ Steinhardt zase viděl v komunismu a v kremelském vedení násilníky, z nichž se člověku zvedá žaludek. Napsal o nich, že *je naprosto nezajímají názory ostatních a jejich způsob uvazování se zcela odlišuje od toho západního. Jejich chápání etiky se diametrálně liší od toho, které převládá na Západě, a proto s nimi není možné jednat jako se západními zeměmi.*⁶⁸

Steinhardt se považoval za odborníka na stalinské Rusko, a tak s rozčarováním přijal zprávu, že nepojede společně s Rooseveltem na Jaltu. Svým blízkým poté oznámil, že prezident se svou cestou dopouští vážné chyby, kterou ještě umocňuje to, že ho doprovázejí lidé jako Harry Hopkins, jenž podle Steinhardta patřil k socialistům.⁶⁹

V době konání jaltské konference sice Steinhardt působil jako velvyslanec v Turecku, už ale věděl, že ho brzy přidělí k československé vládě. Když pak v polovině července 1945 převzal vedení pražského velvyslanectví, velmi mu záleželo na tom, aby v této pozici uspěl a získal si dobré jméno.⁷⁰ Mezi jeho zaměstnanci se neustále mluvilo o tom, že v budoucnu hodlá kandidovat na post prezidenta.⁷¹

Ve své funkci šéfa Schönbornského paláce v Praze se Steinhardt obklopil lidmi, kteří byli podobného smýšlení jako on. Plukovník (a později brigádní generál) Joseph Anthony Michela, atašé Spojených států amerických, sloužil se Steinhardtem už v Sovětském svazu a nenáviděl tuto zemi a její politické zřízení stejně intenzivně jako jeho nadřízený. Často navrhoval vyřešit rostoucí napětí mezi Východem a Západem svržením atomové bomby, což mu vyneslo přezdívku Bombardér Michela. Walter Birge pracoval po svém příjezdu do Prahy pouze jako třetí tajemník, ale i on už předtím sloužil se Steinhardtem; v Turecku. Oba patřili k zarytým odpůrcům sovětského režimu a byli rozhodnuti zabránit rozšíření sovětského vlivu do Československa a vůbec dále na Západ.⁷² To samé platilo také o Spenceru Taggartovi, Charlesi Katekovi, Louise Schaffnerové, Georgi Bogardusovi, Ralphu Saulovi a dalších zaměstnancích diplomatického sboru.

Je na místě se zmínit, že pražský tým se pod vedením Laurence Steinhardta nechtěl uchýlit ke komunistickým, případně sovětským praktikám. Velvyslancovy postoje a jeho energie přispívaly k dobré pracovní atmosféře, v níž operovalo zpravodajské oddělení vedené Spencerem Taggartem. Taggart, stejně jako plukovník Katek, jeho kolega a soupeř v jedné osobě, původně uvažoval o akademické dráze, hovořil plynule česky a skvěle se orientoval v dějinách regionu. Spencer Laird Taggart se narodil v červenci 1911 v mormonské rodině ve státě Idaho. Jeho rodiče chtěli, aby se stal farmářem. V září roku 1931 však obdržel dopis od biskupa, který ho vysílal na misií do Československa. Datum jeho odjezdu stanovil na říjen roku 1931. A tak už následující měsíc dorazil tento mladík jako vůbec první mormon do Prahy.⁷³

67 DUNN, Dennis J.: *Caught Between Roosevelt and Stalin. America's Ambassadors to Moscow*. University Press of Kentucky, Lexington 1998, s. 107.

68 Tamtéž, s. 106.

69 Rozhovor autora s paní Dulce-Ann Steinhardt-Sherlockovou, 18. ledna 1998.

70 Steinhardt Reaches Prague. *New York Times*, 17 July 1945.

71 Rozhovor autora s Louise Schaffnerovou, 28. ledna 1999.

72 Rozhovor autora s Walterem Birgem, 2. listopadu 1998.

73 SPENCER, Taggart, L: *Becoming a Mormon Missionary*, nepublikovaný rukopis.

Igor Lukeš

Zůstal zde tři roky. Naučil se česky a našel si čas i na studium spletité historie a kultury země. V listopadu 1934 se vrátil domů a zapsal se na Utah State University. V roce 1936 promoval a zároveň se oženil. Chvilí uvažoval o kariéře profesionálního pianisty (zamiloval si totiž Smetanovu, Dvořákovu a Janáčkovu hudbu), ale nakonec se rozhodl složit doktorát z historie na University of Carolina v Berkeley, kde studoval u historika Roberta Josepha Kernerera. Taggart vzpomínal, že se s Katekem poprvé setkal na semináři profesora Kernerera v Berkeley v roce 1938 a že mu byl *sympatický*. Ani ve snu by ho ale nenapadlo, že se z nich brzy stanou zpravodajští kolegové.⁷⁴

Po vypuknutí války Taggart nastoupil do válečného oddělení ministerstva spravedlnosti a na konci roku 1942 pak k OSS. Doktorské studium na rozdíl od Kateka nedokončil, zato však absolvoval zpravodajský výcvik. Stěží si lze představit člověka, který by měl na pozici šéfa zpravodajství na velvyslanectví Spojených států amerických v Praze vyšší kvalifikaci.

Taggartův úkol po příjezdu do Prahy na jaře 1945 zněl jasně: *Vyslali mě sem s dlouhodobým cílem – pomoci Čechům udržet jejich nezávislost a podporovat západní demokracii.*⁷⁵ Z tohoto pohledu přijel Taggart do Čech chránit hodnoty posvátné pro většinu politiků a obyvatel. Proto si bez velkých obtíží získal přístup k četným, velmi dobře informovaným zdrojům – z nichž byl ochoten prozradit pouze čtyři jména: Petr Zenkl, Jaromír Nechanský, Jan Stránský a Ivo Ducháček, přestože k nim patřili i další.

Taggart jednal na rozdíl od nevázaných členů vojenské mise vždy seriózně. Česal si vlasy dozadu a nosil brýle s kulatými skly, které mu dodávaly zamýšlený profesorský výraz. Plukovník Katek považoval způsob práce velvyslanectví za příliš sešněrovaný, raději používal vlastní metody a snažil se omezit na minimum případy, kdy by byl nucen skládat komplimenty velvyslanci. Naproti tomu Taggart opouštěl Schönbornský palác jen zřídka, a když už, pak proto, aby se sešel se svými agenty, protože na rozdíl od Kateka, který je zval k sobě do kanceláře, pracoval tajně. Jako zpravodajský důstojník operoval na velvyslanectví ve zvláštním režimu, ale přitom ctil úřad velvyslance.

Zatímco Katek stál ve vojenské misi v čele velkého týmu a jeho večírky byly vyhlášené, Taggart měl pouze jednoho spolupracovníka, Samuela Meryna, přičemž oba byli abstinenti a večery trávili doma. Meryn se narodil v lednu 1910 v Praze jako Samuel Polakov. Stal se právníkem, ale když v roce 1939 nacisté obsadili Prahu, emigroval do Spojených států, změnil si jméno na Meryn (podle dívčího jména své matky) a usadil se v New Yorku. V březnu roku 1942 vstoupil do americké armády a získal americké občanství. Účastnil se tažení v Tunisku, přistání na Sicílii a jako voják se dostal do Říma a Rakouska. Seržant Meryn byl přidělen k péchotě Páté armády, ale jeho prvořadým úkolem byl výslech válečných zajatců.⁷⁶

Z armády byl Meryn s poctami propuštěn v únoru 1946. Vrátil se do Prahy, aby se znovu ujal rodinného majetku, ale zůstal zde jako pracovník amerického velvysla-

74 Rozhovor autora se Spencerem L. Taggartem, 23. dubna 1999.

75 Tamtéž.

76 Telefonický rozhovor autora s Marg. Meryn, 5. července 1999.

Selhání tajných služeb: Československo 1945–1948

nectví. Protože záhy začal pracovat přímo pro Taggarta, je třeba předpokládat, že ho najala americká rozvědka. Diplomatické krytí neměl.⁷⁷

Hlavním agentem Taggartova oddělení na velvyslanectví byl Reinhold Pick. Tento pozoruhodný muž prošel řadou misí, v nichž sloužil americkým zájmům, a podobně jako Meryn pracoval bez diplomatického krytí, které používali ostatní hráči ve světě zpravodajských služeb. Pick tou dobou navíc ani nebyl americkým občanem!⁷⁸ Narodil se v říjnu 1918 v ukrajinském Bachmutu českému otci a ruské matce a pokřtil ho baptistický kněz 212. pěší divize německé armády; jeho matka trvala na tom, aby jeho jméno znělo germánsky. Dvě desetiletí existence nového Československa prožil jako příslušník vyšší střední třídy a v době konání mnichovské konference, po níž následovala v březnu roku 1939 okupace, pobýval shodou okolností v Anglii. Za války bojoval v Československé samostatné obrněné brigádě a byl jedním z prvních, kdo do ní vstoupil.

Po válce byl Pick, vyznamenaný válečný veterán, z československé armády propuštěn, ale mezitím si ho stačil všimnout důstojník americké rozvědky v Plzni, který ho doporučil generálmajorovi Ernestu N. Harmonovi, služebně nejvyššímu americkému důstojníkovi v zemi. V listopadu 1945 odvezl generál Harmon Picka na americké velvyslanectví do Prahy a představil ho Steinhardtovi, který mu svěřil vedení oddělení. Jak Katek, tak Taggart brzy pochopili, že Pick je inteligentní, loajální a energický muž, a postupně začali využívat jeho schopností při různých operacích. Po komunistickém převratu v únoru 1948 pomáhal Pick při organizaci a realizaci útěků demokratických politiků, kteří se ocitli v ohrožení života. Byl to právě Pick, kdo zařídil útěk Petra Zenkla, jeho manželky a dvou agentů StB, kteří měli tohoto politika strážit. Po tomto velkolepém útěku ho jindy rozvážný Taggart osobně vyvezl v autě z Československa. O Pickově postavení na velvyslanectví nejlépe svědčí to, že jeho snoubenku odvezl ze země samotný velvyslanec Steinhardt, který ji ukryl ve svém soukromém letadle.

Katek & Taggart a tři zkoušky: květen 1946, Marshallův plán, únor 1948

Ve vojenské misi i ve zpravodajském oddělení Spencera Taggarta na ambasádě sloužili kvalifikovaní lidé, kteří měli pro svou práci motivaci. Mezi oběma týmy také panovala určitá soutěživost až řevnivost, jež je poháněla k vyšším výkonům. Ale i přes veškeré odhodlání, dobře rozmístěné informační zdroje a znalost terénu americké velvyslanectví zaskočila každá krize, která se vynořila.

Prvním důkazem jsou květnové volby 1946, jež skončily drtivým vítězstvím KSČ.⁷⁹ Analytici OSS a ministerstva zahraničí je samozřejmě zaregistrovali. Když však srovnali výsledky československých voleb v roce 1935 s volbami roku 1946 a přidělili k levicovým a pravicovým stranám jejich hlasy, nevypadal tento posun vůbec znepokojivě.⁸⁰ Interpretace volebních výsledků v roce 1946 z pohledu pravice versus levice se

77 ABS, f. Vyšetřovací spisy – Centrála (dále jen MV-V), vyšetřovací spis a. č. V-5443 MV, Nechanský a spol., příloha.

78 Rozhovory autora s Reinholdem Pickem, 10.–11. dubna 1999.

79 KSČ zvítězila s 38 % hlasů, národní socialisté získali 18 %, lidová strana 16 % a sociální demokraté 13 %. *Library of Congress*, f. OSS/State Department Intelligence and Research Reports, part V, Postwar Europe, 86/2091. OIR No. 4181, Domestic and Foreign Politics of Czechoslovakia since the Liberation, 22 April 1947.

80 Tamtéž.

Igor Lukeš

zakládala na mylném předpokladu, že KSČ a sociální demokraté z roku 1935 jsou stejní nebo velmi podobní jako KSČ a sociální demokraté v roce 1946. Tento pohled by však bylo možné ospravedlnit v případě, že by voliče neovlivnily události jako mnichovská konference, válka vsedě, vítězství Rudé armády u Stalingradu, Moskvy a Kurska a příjezd Rudé armády do Prahy v květnu 1945.

Volič komunistické strany v roce 1935 byl buď jejím aktivistou, ideologem, nebo měl zkrátka výstřední názory. V Čechách strana získala 9 %, na Moravě 8,6 a na Slovensku 13 %. Ale o deset let později už komunisté přilákali 43,3 % voličů v Čechách, 34,5 na Moravě a 30,5 na Slovensku.⁸¹ KSČ nyní de facto ovládala všechna důležitá ministerstva. Volby v květnu 1946 tak odrážely revoluční změnu, která se odehrála v myslích voličů.

George Bogardus, americký diplomat působící v Praze v letech 1945–1948, byl s velvyslancem Steinhardtem v okamžiku zveřejnění výsledků květnových voleb roku 1946. Stál po jeho boku, když se ho novináři ptali na názor. Bogardus si vybavuje, že velvyslanec se v první větě otázce vyhnul, v několika dalších pak snad ještě víc a za chvíli už hovořil – ne méně než deset minut – úplně o něčem jiném. Svou řeč poté zakončil optimistickým dovětkem. Šlo o mistrovskou ukázkou rétoriky.⁸²

Bylo pochopitelné, že velvyslanec si musí zachovat tvář a dané téma ve veřejném projevu nějak obejít. Volby roku 1946 však přinesly vážnou politickou porážku prozápadně orientovaných politických stran a jejich výsledek byl Steinhardtovým osobním neúspěchem, protože jeho předpovědi hýřily nezřízeným optimismem.⁸³ Snaha schovat před realitou hlavu do písku, jak to předvedl Steinhardt, však převládla i na velvyslanectví: s překvapivou skutečností, že KSČ (tedy strana hlásící se k totalitní ideologii) získala osmatřicet procent hlasů všech československých voličů, se pokusilo vyrovnat jen několik málo lidí. Ale i přes výsledky voleb v roce 1946 americké velvyslanectví oficiálně hodnotilo situaci v Československu nadále optimisticky.⁸⁴ Kurt Taub později připustil, že volby roku 1946 zasadily *těžký úder* americkým zájmům. *Ale byli jsme tak chytří, abychom pochopili, že tohle je začátek konce? Pochybuji.*⁸⁵

Dalším momentem, který zcela jasně ukázal, že Kreml a českoslovenští komunisté už už sahají po moci, byly události, k nimž došlo v souvislosti s pozváním na pařížskou konferenci konanou v červenci 1947, které Praha obdržela a následně přijala.

81 Tamtéž.

82 Rozhovor autora s Georgem Bogardusem, 3. června 1998.

83 Steinhardtův optimismus byl v souladu s optimistickým pohledem OSS. Její analytici naznačovali v dubnu 1945, že i přes *silné komunistické zastoupení* není pravděpodobné, že by československá vláda přijala *bolševický program*. Místo toho se měla zaměřit na *decentralizaci* a ekonomickou reformu. Viz *Library of Congress*, f. OSS/State Department, Intelligence and Research Reports, part V, Postwar Europe 86/2091, R & A No. 3015, The New Czechoslovak Government, 3 April 1945. V červnu OSS odhadovala, že KSČ získá zhruba pětadvacet procent hlasů a skončí druhá za národními socialisty, kterým předpovídala třicet až pětadvacet procent hlasů. Viz NARA, f. Office of Strategic Services, Research and Analysis Branch, Report on Czechoslovakia: Pivot Point of Europe, 4 July 1945.

84 MAREŠ, Petr: Čekání na Godota: Americká politika a volby v Československu v květnu 1946. In: *Soudobé dějiny*, č. IV. Praha 1997, s. 1.

85 Rozhovor autora s Kurtem Taubem, 6. března 2000.

Selhání tajných služeb: Československo 1945–1948

Její účastníci měli na programu jednání o Marshallově plánu na obnovu poválečné Evropy. Sověti však dali už počátkem července 1947 jasně najevo, že se ani samotné konference, ani Marshallova plánu nezúčastní. Ale Češi, včetně vedení KSČ, svou účast plánovali až do 7. července 1947, kdy přišlo pozvání do Kremlu.

Dva dny nato už oficiální pražská delegace v Moskvě naslouchala Stalinovým tirádám namířeným proti Západu a také proti Marshallovu plánu. Účast Čechů na konferenci v Paříži se prý nebude *tolerovat*.⁸⁶ Hlavním cílem Marshallova plánu je izolovat Sovětský svaz a vytvořit protisovětský blok. Zdálo se, že dokonce i Gottwalda zaskočil tón, kterým vedení Kremlu se svými hosty na setkání hovořilo. Ostatní mlčeli.⁸⁷ Masaryk pak celou událost stručně shrnul svému příteli Bruci Lockhartovi: *Do Moskvy jsem odlétal jako ministr zahraničí nezávislého svrchovaného státu a vrátil jsem se jako lokaj sovětské vlády*.⁸⁸ Po skončení dramatické schůze pražské vlády 10. července 1947 Československo následující den oznámilo, že se pařížské konference nezúčastní.

Ukázalo se, že v okamžiku, kdy se pražská vláda v souvislosti s Marshallovým plánem chystala ke svému názorovému veletoci, chyběla americkému velvyslanectví jakákoli koncepce: velvyslanec a jeho zástupce John Bruins byli tou dobou na lovu, který uspořádalo ministerstvo zahraničí. Američané se o tomto obratu brzy dozvěděli ze dvou zdrojů. Jedním z nich byl úřad místopředsedy Petra Zenkla a druhý úřad ministra spravedlnosti Prokopa Drtiny. Oba muži se právě vrátili z Moskvy a jejich zprávy byly obsírné a autentické. George Bogardus získal informace z Drtinova úřadu, Kurt Taub pak přímo od Zenkla. Nyní vyvstala otázka, jak s touto zprávou naložit, protože jediní Američané, kteří právě byli ve službě, byli Charles W. Yost a Bogardus, z nichž ani jeden nezastával dostatečně vysokou funkci. Yost byl známý jako člověk, který má kvalitní informace a dobré kontakty na představitele české politiky, a říkalo se, že Steinhardt mu to nejspíš závidí.⁸⁹ Yost a Bogardus se báli překročit své pravomoci, a tak raději sepsali o kremelském debaklu zprávu, kterou podepsal Yost. Ale právě proto, že jejím autorem byl služebně níže postavený diplomat, nezbudila na ministerstvu zahraničí potřebnou pozornost.

Nakonec se celá kauza objevila na stránkách *New York Times*. Podrobný článek realisticky líčil fiasko kolem Marshallova plánu a napjatou atmosféru, která v té době v Praze panovala. Poté však jeho autor citoval *tamní pozorovatele*, zřejmě s odkazem na americké diplomaty sídlící v Praze, kteří se k možnosti, že by se Rusové pokusili vytvořit z Československa *stejný komunistický stát, jakými se staly Rumunsko, Bulharsko a Polsko*, vyjadřovali skepticky. V článku se dále psalo, že tato naděje vychází z předpokladu, že Kreml se v souladu se svými tradicemi možná sám rozhodne pro stažení na ruské území, aby se jeho lid neinfikoval západními myšlenkami.⁹⁰

86 DRTINA, Prokop: *Československo, můj osud*. 68 Publishers, Toronto 1982, Příloha IV, s. 683–690.

87 NA, f. 100/24, záznam setkání československé vládní delegace se Stalinem a Molotovem 9. července 1947.

88 LOCKHART, R. H. Bruce: *My Europe*. Putnam, London 1952, s. 125.

89 Rozhovor autora s Georgem Bogardusem, 3. června 1998, a rozhovor autora s Kurtem Taubem, 6. března 2000.

90 RESTON, James: Czechs Bow East Politically But Back West Intellectually. *New York Times*, 5 August 1947.

Igor Lukeš

Tento optimismus se opíral o názory velvyslance a jeho zástupce. John Bruins napsal ještě na konci ledna 1948 (tedy tři týdny před převratem) do Washingtonu, že *80 procent Čechů dává přednost západní demokracii před komunismem*.⁹¹ I když byla vysoká podpora komunistů v Československu neoddiskutovatelná, není zcela jisté, zda v lednu 1948 dosahovala takového stupně, jako psal Steinhardt. Komunisté však v této době již ovládali velkou část státního aparátu, především bezpečnostních složek.

Hodnocení činnosti velvyslanectví USA v rozhodujících únorových dnech roku 1948 není příliš lichotivé. Velvyslanec Steinhardt tou dobou pobýval ve Spojených státech a Spenser Taggart byl se svou ženou na cestách po Itálii. Podle Taggartova deníku se do Prahy vrátili 29. února 1948, tedy čtyři dny poté, co krize dosáhla vrcholu: *Jako by se celé země zmocnila beznadějí. Na ulicích nebylo skoro ani živáčka. Jako bychom zůstali sami. Češi velmi rádi chodí na procházky, ale tu neděli jsme jich zahlédli jen pár a všichni měli vážný a smutný výraz*. Taggart se po svém příjezdu na velvyslanectví dozvěděl, že *došlo k mocenskému převratu a situace se zcela změnila. Téměř všichni naši přátelé byli zbaveni svých funkcí. Několik jich zatkli a uvěznil. Jeden z nich se pokusil svůj politický názor demonstrovat sebevraždou. Další včetně Petra Zenkla, vůdce demokratické opozice, byli v domácím vězení a někteří se skrývali nebo se pokoušeli uprchnout do bezpečí za hranice*.⁹²

Velvyslance i Taggarta jejich nepřítomnost v zemi dostala do nezáviděníhodné situace. Nešlo jen o to, že bitva skončila, ale také o to, že když nepřítel zaútočil, nachytil Američany zcela nepřipravené. Krutou ironií bylo, že tak zapřísáhlým antikomunistům, jakými Steinhardt, Taggart, Katek a plukovník Michela byli, uniklo, že komunisté se připravují k závěrečnému střetu. Velvyslanec i vyšší úředníci se obklopili především lidmi z privilegovaných a majetných vrstev a nevěšili si, že opravdovou podporu KSČ získala nejen u dělnické třídy a členů řemeslných spolků, ale – a to bylo důležité – také mezi inteligencí, která v české společnosti tradičně zaujímal velmi významné místo. A ani velvyslanectví, ani vojenská mise neměly v těchto kruzích žádné kontakty. KSČ infiltrovala demokratické strany svými agenty, a to jí umožnilo předvídat jejich činnost a paralyzovat je. Demokraté si naproti tomu něco takového nedokázali ani představit. Ani oni, ani jejich američtí přátelé z velvyslanectví nebo vojenské mise nezískali informátory v řadách politického byra KSČ, či dokonce aparátu jejího ústředního výboru.

Důsledkem selhání americké diplomacie a zpravodajské služby, které nedokázaly rozpoznat skutečný rozsah politické krize v Praze, bylo, že řada lidí ve Washingtonu žila v zajetí falešných optimistických představ. Louise Schaffnerová ještě v lednu 1948, krátce před svým odjezdem do Československa, kde měla na velvyslanectví nastoupit na post třetí tajemnice, absolvovala na ministerstvu zahraničí dlouhá školení o aktuální situaci v Československu. Nikdo ji však během nich nevaroval, že v tomto „čepu Evropy“, jak OSS nazvala Československo v létě roku 1945, hrozí komunistický

91 BRUINS, John H.: *U. S. Chargé d'Affaires, Prague, to the Secretary of State, Washington, Foreign Relations of the United States 1948*, vol. IV (Washington: United States Government Printing Office, 1974), s. 733.

92 TAGGART, Spencer L.: *nepublikovaný deník*.

Selhání tajných služeb: Československo 1945–1948

„Machtergreifung“. *Steinhardt všem ve Washingtonu vyprávěl, že Československo rozhodně zůstane západní zemí, vzpomínala Schaffnerová, mostem mezi dvěma světy. Zaměstnanci českého oddělení byli plni optimismu. Československo si v jejich očích stále udržovalo výbornou pověst, pramenící z předválečných let. Navenek působilo jako prosperující, demokratický stát a žádné náznaky, že by budoucnost v sobě mohla skrývat nějaké nebezpečí, neexistovaly. Washington neměl nejmenší tušení, co se děje v zákulisí; například poté, co komunisté převzali ministerstvo vnitra. Mladá dáma tak ani po svém příjezdu do Prahy 10. ledna 1948, ani po rozhovoru se svými novými kolegy, včetně antikomunisty plukovníka Michely, nezjistila nic, co by ji vylekalo.*⁹³

Steinhardtův optimismus zřejmě ovlivnil i zaměstnance velvyslanectví a některé lidi z ministerstva zahraničí. Vůdčí americké diplomaty, kupříkladu George Kennana a Charlese Bohlena, však pražský převrat nepřekvapil.⁹⁴ Ale jak jsme již měli možnost vidět, nemohly za to zprávy z americké ambasády v Praze ani informace americké zpravodajské služby.

Mezi ty, kteří s komunistickým útokem na demokratické zřízení v Československu počítali, patřil ministr zahraničí Georgie Marshall. Ten se ve svém memorandu prezidentu Harry Trumanovi z listopadu 1947 k dané otázce postavil jako vojenský strateg k mapě a zjistil, že Moskva *udeří na Československo pravděpodobně proto, že tato relativně svobodná země by se mohla stát nebezpečným ostrůvkem, který by mohl ohrožovat její politické pozice.*⁹⁵

Ukázalo se, že Marshallův pohled na pražskou krizi, založený na zdravém úsudku a zkušenostech z dlouhých let v armádě, byl přesnější než názor amerických diplomatů a pracovníků zpravodajské služby, operujících přímo v hlavním městě. To, že ministr zahraničí, který v Praze nikdy nebyl, dokázal vyhodnotit nadcházející krizi přesněji než vycvičení, jazykově vybavení zpravodajci, kteří navíc měli své informátory v nejvyšších patrech československé vlády, vrhá na činnost americké zpravodajské služby v poválečné Praze temný stín.

Plukovník Katek a seržant Taub obdrželi 25. února 1948, tedy ještě před skončením převratu, formální žádost, aby opustili republiku kvůli činnosti, kterou zde vyvíjeli a jež se nesluchovala s jejich oficiálním statutem.⁹⁶ Katek s odchodem z Prahy nesouhlasil, na rozdíl od Tauba, který se už nemohl dočkat. Ten totiž už od roku 1946 čelil intenzivnímu tlaku československé a sovětské zpravodajské služby, které se ho pokoušely získat jako svého agenta.⁹⁷

93 Rozhovor autora s Louise Schaffnerovou, 28. ledna 1999.

94 Viz LEFFLER, Melvyn P.: *A Preponderance of Power. National Security, the Truman Administration, and the Cold War*. Stanford University Press, Stanford 1992, s. 204–205.

95 *Harry S. Truman Library*, f. Papers of Harry S. Truman, Files of the White House Naval Aide, G. C. M., Secretary of State, Memorandum for the President, 7 November 1947. This is a copy of the presentation Secretary Marshall made at the Cabinet meeting on 6 November 1947.

96 Rozhovor autora s Kurtem Taubem, 7. března 2000.

97 ABS, f. I. S-SNB, a. č. 11850/300, Činnost USA rozvědky v NSR proti ČSSR. Veškeré informace o Taubových kontaktech v československých a sovětských službách pocházejí z tohoto pozoruhodného svazku, který byl původně v držení české zpravodajské služby Úřadu pro zahraniční styky a informace.

Igor Lukeš

NKVD ho poprvé kontaktovala v listopadu 1941, kdy žil se svou rodinou dočasně ve Švédsku. Po odchodu ze Spojených států ztratili Rusové jeho stopu, ale v roce 1946 ji znovu objevili v Praze. Hodlali ho využít jako zdroj tajných informací ve vojenské misi. Taub o jejich snahách informoval důstojníka Kateka a vysvětlil mu, za jakých okolností došlo k jeho prvním kontaktům s NKVD ve Švédsku. Ten jeho vysvětlení přijal a napsal do Washingtonu zprávu, v níž se podrobně rozhovořil o Taubově dřívější a současné situaci a převzal v ní osobní odpovědnost za to, že jeho podřízený zůstane i nadále věrný Spojeným státům americkým.

Situace, v níž se Kurt Taub ocitl, však byla ještě složitější, protože zatímco on pracoval s plukovníkem Katekem, sovětské a československé rozvědné služby spolupracovaly s jeho bratrem Walterem Taubem, jehož krycí jméno znělo „Terenty.“⁹⁸ Kurt Taub tak byl vystaven tvrdému nátlaku, aby přešel na druhou stranu, který na něj vyvíjel šéf československé výzvědné služby Zdeněk Toman.⁹⁹ Opakovaně se setkal s Aloisem Sušankou, spolupracovníkem ruské vojenské zpravodajské služby s krycím jménem Twist a vedoucím rezidentury v Praze Vladimírem Tichonovem; několikrát se rovněž setkal s dalším důstojníkem sovětské zpravodajské služby v Praze M. M. Chazanovem, krycí jméno „Dimitrij“.

I po svém odjezdu 18. března 1948 z Prahy zůstal Taub u americké zpravodajské služby. Změnil si jméno na Kurt L. Taylor (v pramenech se objevuje i Frank Taylor) a začal operovat z bavorského Řezna, kde sídlilo jeho oddělení, které se oficiálně jmenovalo Oddělení ekonomického výzkumu, ve skutečnosti se však zabývalo zpravodajskou činností. Spadal do něj také nábor mladých mužů v uprchlických táborech, kteří byli po absolvování základního výcviku vysíláni za železnou oponu. Jejich mise často neměly jasný cíl (*Mějte oči otevřené!*), ale pokaždé byly nebezpečné a ztráty v jejich řadách velmi vysoké.

I v dalších letech se československá zpravodajská služba snažila s Taubem navázat profesionální spolupráci. Teprve 14. března 1973 došla k definitivnímu závěru, že Taub – ve svazcích StB figuruje pod krycím jménem „Dabl“ – už dále není objektem jejího zájmu, a materiály, které se k jeho případu vázaly, skončily v archivech StB.

Sovětské a československé dokumenty, které Taubova pražská složka obsahuje, nabízejí pohled do temného světa dvojitých či trojitých agentů, jichž v období studené války pracovalo víc než dost. Vzbudí sice ve čtenářích celou řadu otázek – což je pro tento žánr typické – ale nabídnou mu jen minimum odpovědí.

Odjezd Kateka a jeho týmu ze země byl jen první svého druhu. Laurence Steinhardt byl jmenován na post amerického velvyslance v Kanadě a do Ottawy zamířil 19. září

98 Podle svazku *ABS*, f. I. S-SNB, a. č. 11850/300, pracoval Walter Taub pro československou zpravodajskou službu až do ledna 1971.

99 Rozhovor autora s Kurtem Taubem, 7. března 2000.

100 Mezi ty, kteří se vzdali svých kariérních plánů v zahraniční službě, patřil Ralph Saul. Do Prahy přijel o Vánocích roku 1947 ve funkci třetího tajemníka. V září 1948 odešel z města i ze své funkce poté, co se zúčastnil operace, při níž tajné dokumenty ze stolu generála Bohumila Bočka, náčelníka hlavního štábu československé armády, putovaly na Západ. Tento zážitek ho vyděsil a přišel mu frustrující. Je zřejmé, že ti, kteří jim tento materiál poskytli, riskovali svůj život, a navíc nebylo zdaleka jisté, že se jim podaří dosáhnout zamýšlených cílů.

Selhání tajných služeb: Československo 1945–1948

1948. Ostatní jej brzy následovali. Někteří zaujali nové posty v diplomacii a jen několik málo zaměstnanců si odneslo z práce na velvyslanectví natolik nepříjemné zkušenosti, že se diplomatické dráhy vzdali úplně.¹⁰⁰ Americká mise v Praze, nyní již bez Steinhardta a Kateka, tak ztratila svůj dřívější lesk.

Steinhardtův nástupce, tradicionalisticky smýšlející diplomat, velvyslanec Joseph E. Jacobs, přicestoval do Prahy v říjnu 1948. Americký velvyslanec (před válkou ministr) vystupoval jako doyen diplomatického sboru v Československu. Vítězná komunistická vláda ho však i s jeho pověřovacími listinami přijala až v lednu 1949; byl to důkaz, že nastala nová doba.

Zpravodajská služba Spojených států amerických a síť Nechanský & Wahl

Přestože ministra zahraničí Marshalla únorový převrat nepřekvapil, považoval ho za milník ve vztazích mezi Východem a Západem. 10. března 1948 oznámil, že situace v Evropě je *velmi vážná*, a o deset dní později už volal po *neodkladném a rozhodném zásahu*, pokud Spojené státy chtějí Západ chránit.¹⁰¹

Nebylo však zdaleka jisté, zda velvyslanectví Spojených států v Praze dokáže tyto snahy podpořit. Únorový převrat ve vsí nahotě odhalil slabiny otevřené zpravodajské práce, jak ji praktikovala vojenská mise. Bývalí hosté plukovníka Kateka téměř přes noc ztratili své posty ve vládě, v bezpečnostních složkách, v armádě i v obchodu. Mnozí skončili ve vězení a většina se pokoušela o útek; ti šťastnější už na Západě byli. Někteří stáli návštěvníci večírků na Loretánském náměstí měli domácí vězení. Všichni však ztratili přístup k informacím, o které měli Američané zájem. Ani Katek, ani Taggart totiž neuvažovali o vytvoření zpravodajské sítě, která by fungovala i po případném komunistickém převratu. A teď už to bylo téměř nemožné: žádný československý občan, který dosáhl určité funkce (s výjimkou agentů StB), se neodvážil americké velvyslanectví navštívit a jen minimum jich bylo ochotno hovořit s americkými diplomaty alespoň v soukromí.

Přesto byly právě v této době tajné informace zoufale zapotřebí. V červnu nebo červenci roku 1948, tedy v prvních týdnech blokády Berlína, si generál Lucius Clay, velitel amerických ozbrojených sil v Evropě a vojenský správce Německa, nechal zavolat Taggarta a oznámil mu, že očekává, že do čtyř měsíců vypukne válka se Sovětským svazem.¹⁰² Žádal ho proto, aby vytvořil v Československu zpravodajskou síť, která by byla vybavena radiostanicemi. V dobách míru by nevyvíjela žádnou činnost, ale v případě konfliktu mezi Spojenými státy a sovětským blokem by ožila. Jejím úkolem by bylo shromažďovat informace vojenského charakteru a předávat je Američanům v případě, že by rostoucí napětí mezi Východem a Západem donutilo jejich diplomaty opustit Prahu.¹⁰³

101 CAMBELL, John D.: *The United States in World Affairs, 1947–1948*. Harper & Brothers, New York 1948, s. 495–496. Marshallův názor na situaci v Československu z 10. března 1948 zachytilo československé velvyslanectví ve Washingtonu. Viz AMZV, f. Generální sekretariát, 1945–54, box 194, Československé velvyslanectví, Washington, pro MZV, Praha, telegram, 11. března 1948.

102 Rozhovor autora se Spencerem L. Taggartem, 23. dubna 1999.

103 ABS, f. MV-V, vyšetřovací spis a. č. V-5443 MV, svazek č. 1, Výslech Jaromíra Nechanského, 5. září 1949, a rozhovor autora se Spencerem L. Taggartem, 23. dubna 1999.

Igor Lukeš

Taggart by rád začal plnit jeho rozkaz, podle plánu však měl svůj pražský post opustit nejpozději v říjnu 1948. Kromě toho se on a Meryn (který neměl ani diplomatické krytí) mohli spolehnout pouze na dva lidi z velvyslanectví, na Waltera Birgea a Louise Schaffnerovou. Oba zastávali post třetího tajemníka a ani jeden z nich přitom neabsolvoval zpravodajský výcvik. A byl tu i další problém: Taggart, Meryn, Birge a Schaffnerová se museli mít na pozoru nejen před OBZ a StB, ale také před velvyslancem Jacobsem. Ten se zcela jasně vyslovil, že si nepřeje, aby kdokoli spojoval diplomacii se zpravodajskou činností. V nařízení týkajícím se utajovaných aktivit varoval, že každého, kdo ho poruší, čeká *přísné disciplinární řízení*.¹⁰⁴ Taggart se díky svému postavení v amerických zpravodajských službách prakticky nemusel velvyslancova hněvu obávat, ale kariéra Birgea a Schaffnerové tím byla ohrožena. A rozumí se samo sebou, že jejich české kontakty se ocitaly v nebezpečí života.

Když Taggart prošel seznam lidí, kteří by mu mohli pomoci se vznikem zpravodajské sítě, o níž hovořil generál Clay, padla volba na majora Jaromíra Nechanského (narozen 1916). Nebylo to šťastné rozhodnutí. Nechanský byl sice odvázný a odhodlaný zpravodajský důstojník, schopný pracovat v týlu, který prošel výcvikem ve Velké Británii, ale jeho vojenská služba na Západě, činnost na území okupovaného Československa od února do května 1945 a jeho časté společenské styky s Američany v dobách před komunistickým převratem z něj logicky udělaly terč OBZ.¹⁰⁵ Vojenská kontrarozvědka si už v roce 1946 všimla, že *Katek poslední dobou poměrně často navštěvuje kpt. Nechanského v jeho bytě. Přestože se dříve znali jen zběžně, teď je u něj Katek častěji než doma*. Na jiném místě OBZ poznamenávala, že *Nechanský se často vídá s Katekem; s největší pravděpodobností pro něj pracuje*.¹⁰⁶ Navíc se dobře vědělo, že Nechanský patří k blízkým přátelům Kurta Tauba, a to od 8. května 1945, kdy spolu v Taubově dřípu vyrazili z Prahy do Plzně, aby se na poslední chvíli pokusili přesvědčit Třetí armádu, aby postoupila hlouběji do českého vnitrozemí. Už jen proto bylo Nechanského jméno zapsáno vysoko na černé listině KSČ.

Američané se rozhodli, že získají také Veleslava Wahla. Tento mladík, narozený v roce 1922, pocházel ze známé rodiny, která si prošla nejednou tragédií: jeho otce Veleslava a strýce Karla popravili v roce 1942 nacisté a otce jeho snoubenky Josefa Růžičku nacisté zavraždili v koncentračním táboře Mauthausen v roce 1943. Mladý Wahl bez váhání vstoupil do odboje a stal se jedním z nemnoha vůdců na území okupovaného Československa, kteří měli výsledky. Jako odměnu za svou činnost dostal možnost přivítat v osvobozené Praze jménem domácího odboje prezidenta Beneše.¹⁰⁷ Ani to, že se vědělo, že Nechanský a Wahl jsou od války velmi blízcí přátelé, nemohlo přinést nic dobrého. Odhalení jednoho by totiž automaticky vedlo k zatčení druhého.

104 BIRGE, Walter: *nepublikovaný rukopis*, kapitola Czechoslovakia.

105 Zhruba o padesát let později Taggart připustil, že volba Nechanského nebyla správná. Šlo sice o odvázného, ale zároveň příliš nápadného muže. Rozhovor autora se Spencerem L. Taggartem, 23. dubna 1999.

106 ABS, f. Z, a. č. Z-651, svazek 13; souhrn zpráv se nalézá tamtéž ve f. 302, a. č. 302-592-1.

107 Wahl byl zakládajícím a zároveň i neaktivnějším vůdcem Zpravodajské brigády, odbojové buňky. Viz *Zpravodajská brigáda: pravdou ke svobodě, vydáno k 60. výročí vzniku Zpravodajské brigády* (autorský kolektiv pod vedením Josefa Daňka). Ministerstvo obrany ČR – AVIS a Historická skupina Zpravodajská brigáda, Praha 1999.

Selhání tajných služeb: Československo 1945–1948

Plán vytvořit novou zpravodajskou síť kontrolovanou ze Schönbornského paláce se zrodil koncem března 1948 v elegantní vile Wahlovy rodiny na úpatí Petřína. Byl z ní překrásný pohled na město a stála jen o ulici výš než americké velvyslanectví. Walter Birge využil okamžiku, kdy zůstal o samotě pouze s Wahlem a Nechanským, aby apeloval na jejich národní hrdost s tím, že povinností všech dobrých Čechů v této době je bojovat proti komunistické diktatuře, tak jako oni dva bojovali za války proti nacismu. *Ujistil nás, že americké velvyslanectví nás bude v tomto boji bezvýhradně podporovat*, řekl později Nechanský orgánům StB. Oba tuto výzvu přijali a brzy se pustili do práce.

Už začátkem července 1948 mohli Birgeovi oznámit, že se jim podařilo získat dva kontakty, jeden (s krycím jménem „Písek“) v jižních Čechách a druhý na severu (s krycím jménem „Most“); současně probíhaly přípravy na zapojení třetího kontaktu s krycím jménem „Jihlava“. Kontakty měly za úkol shromažďovat informace armádního i politického charakteru a z oblasti průmyslu. Birgea tato zpráva potěšila a sdělil Nechanskému, že nadále už budou ve styku s profesionálními zpravodajci.¹⁰⁸

Potom proběhlo několik tajných schůzek Nechanského se Samuelem Merynem a později, v srpnu 1948, i s Taggartem a poté už následuje jen celá řada bizarních a hloupych chyb, které vyvrcholily tragédií. Samuel Meryn předal Čechům čtyři radiostanice. Tuto operaci však narušily vážné zmatky, kdy každá strana čekala na jiném místě. Pak se ukázalo, že návod k obsluze radiostanice a kódovací návod, které k nim dostali, jsou určeny pro zcela jiný typ. Než si Meryn, který musel každý svůj krok projednat s Taggartem z velvyslanectví, pro bezcenné návody přišel, uběhlo několik týdnů.

Poté Nechanskému a Wahlovi slíbil, že dá všechno do pořádku, a naléhal na ně, aby mu předali kompletní seznam svých podřízených informátorů. Nechanský, který už měl tou dobou Merynova amatérismu plné zuby, to vztekle odmítl. Důrazně přitom namítal, že je to proti všem zásadám konspirace.

Začátkem listopadu 1948 je Meryn požádal o další schůzku, ale nakonec se ukázalo, že jim chtěl sdělit pouze to, že odjíždí z Československa. Zároveň Nechanskému oznámil, že Spojené státy už bezprostřední konflikt se Sovětským svazem neočekávají, a naléhal na něj, aby i dál pokračoval v budování sítě; trval však na tom, aby prozatím nevyvíjela žádnou činnost. Návod k obsluze a kódovací návod jim ale nepředal a bez nich nebyly radiostanice k ničemu. Kdyby je někdo objevil, zcela jistě by to Nechanskému s Wahlem vyneslo trest smrti.

Nechanskému se celý podnik nezdál: koncem léta 1948 hodlal Taggart přejít od slov k činům a začal na ně v tomto smyslu tlačit; potom však zmizel. Meryn jim dodal radiostanice se špatným návodem a opustil zemi. Na scéně se znovu objevil Walter Birge a několikrát se s Nechanským setkal. Ale jediným výsledkem těchto nebezpečných schůzek bylo pozvání Nechanského a Wahla na jeho svatbu, která se konala 26. března 1949!

Je až neuvěřitelné, že se Nechanský s Wahlem této okázalé slavnosti skutečně zúčastnili. Při recepci jim Birge oznámil, že začátkem května 1949 opustí Prahu i on,

108 ABS Praha, f. MV-V, vyšetřovací spis a. č. V-5443 MV, výslech Nechanského z 5. září 1949.

Igor Lukeš

s tím, že jejich dalším kontaktem s ambasádou bude Louise Schaffnerová. 9. května 1949 Birge a jeho česká nevěsta, devatenáctiletá dívka podobná Hedy Lamarrové, jak Birge později napsal, odjeli z komunistického Československa jeho alfou romeo. Cestou se ještě zastavili v Itálii pro náhradní díly na vůz a jejich další zastávkou byla až newyorská Pátá avenue.¹⁰⁹

Schaffnerová se několikrát sešla jak s Nechanským, tak s Wahlem, aby jí předala své informace a aby získala čerstvé zprávy o jejich síti. Sdělila jim, že americká zpravodajská služba hodlá vyškolit několik členů sítě pro práci s vysílačkou v německé zóně okupované Američany. Nechanský a Wahl dostali za úkol tajně je vyvést ze země a zapojit je po jejich návratu do práce. Tímto způsobem by odpadly starosti se sháněním manuálu: obsluha vysílačky by se vše potřebné naučila při školení. Schaffnerová, podobně jako před ní Birge, se s oběma Čechy setkávala ve Wahlově domě. Američané ho považovali za bezpečný, protože jeho přízemí měla pronajaté švédská ambasáda. Předpokládali, že čeští agenti, kteří by mohli Schaffnerovou sledovat, si budou myslet, že jde na návštěvu švédského velvyslance Hammarstroma, nikoli českého špiona, jehož rodině dům patřil. Do Schönbornského paláce se vrátil pocit, že všechno funguje, jak má. Meryn, který koncem roku 1948 odcestoval z Prahy do Německa, nabyl dojmu, že mu vlastně nic nehrozí, a v srpnu 1949 se vrátil.

Na to StB čekala. Počátkem září 1949 zatkla nejdříve Nechanského, po něm Wahla a brzy i všechny jejich agenty. Samuel Meryn přišel na řadu asi o šest týdnů později. Těžko pochopit, proč Američané nestáhli tohoto *zaměstnance úřadu vojenského atašé*, jenž neměl ani diplomatický status, z Československa ihned po zatčení Nechanského. 21. října proběhla v Merynově domě domovní prohlídka a o den později byl formálně uvězněn. Jako americký občan však byl po jedenadvaceti dnech propuštěn na svobodu. Přestože vyšetřovatelé ve vězení vůči němu nepoužili násilí, prokázal při výsleších notnou dávku odvahy a zarytě popíral všechno kromě nezvratných důkazů.¹¹⁰

Ostatní už takové štěstí neměli. Všichni – muži i ženy – byli podrobeni krutému mučení; ani policejní fotograf, které pořizoval snímky pro soud, se nesnažil tuto skutečnost popírat. Soud proběhl v dubnu 1950 a změnil se v protiamerické propagandistické běsnění. Potřebný prostor k tomu poskytl komunistický deník *Rudé právo*, ale i další noviny.¹¹¹ Jména Taggart, Meryn, Schaffnerová a Birge se v komunisty ovládaném tisku objevovala znovu a znovu, navíc doplněná o fotografie vysílaček a zbraní, které StB objevila v domech potenciálních agentů.

O výsledku soudu bylo rozhodnuto předem. Nechanský a Wahl byli odsouzeni k trestu smrti a 16. července 1950 popraveni. Wahlovu babičku tak kati připravili o dva syny a jednoho vnuka. Ani Nechanskému, ani Wahlovi nebylo před popravou,

109 BIRGE, Walter: *nepublikovaný rukopis*, kapitola Czechoslovakia.

110 ABS, f. MV-V, vyšetřovací spis a. č. V-5443 MV, svazek č. 2. Po svém propuštění z československého vězení byl Meryn opakovaně vyslýchán Američany, protože někteří z nich se domnívali, že StB ho pustila jen proto, že v jeho osobě získala dvojitého agenta. Tohoto obvinění se zbavil až poté, co *absolvoval testy na detektoru lži s vynikajícím výsledkem*. Rozhovor autora se Spencerem L. Taggartem, 23. dubna 1999.

111 Kupříkladu Zrádci ve službách imperialismu doznali činy, organisované americkými diplomaty. *Práce*, 21. dubna 1950.

Selhání tajných služeb: Československo 1945–1948

kteřou vykonal Vladimír Trunda,¹¹² povoleno vidět se naposledy s manželkami. Zadržena byla i Wahlova manželka, která poté strávila ve vězení jedenáct let. Jejich přátelé a spolupracovníci byli odsouzeni na doživotí, na pětadvacet let, osmáct let a k dalším trestům.

Československá vláda završila americký debakl tím, že označila Johna Heyna, který měl na velvyslanectví na starosti politické otázky, za *personu non grata*. John Heyn dorazil do Prahy v červnu 1949 a v říjnu ji bez jakýchkoli protestů či odvetných opatření z americké strany zase opustil. Domovní prohlídka, kterou u něj StB krátce po jeho příjezdu provedla, a jeho tichý odjezd ze země jen potvrdily původní předpoklady některých jeho kolegů: totiž že se jedná o zpravodajského důstojníka, kterého přeložili do Prahy proto, aby zde pomáhal Nechanskému s Wahlem.¹¹³ Za osobu nežádoucí byla označena i Louise Schaffnerová. Zemi opouštěla v okamžiku, kdy šel Meryn do vězení. Stejně se vedlo i Isaacu Patchovi, americkému politickému atašé, jehož Birge jednou představil Nechanskému a Wahlovi; status nežádoucí osoby obdržel 22. října 1949 a na to, aby opustil zemi, dostal pouhých čtyřiaadvacet hodin. Kapitána (a později plukovníka) Jacka Novaka chytili u mrtvé schránky a poté následovalo okamžité vyhoštění. *Byli jsme naivní, když jsme si mysleli, že se nám podaří splnit naše plány*, konstatoval později.¹¹⁴ Zpravodajské oddělení velvyslanectví tak utrpělo drtivý úder.

Ale ani to nebylo všechno. Praha požadovala po Američanech, aby zrušili svůj konzulát v Bratislavě a snížili počet diplomatů o dvě třetiny, na osmáct osob. Washington jejím požadavkům s okamžitou platností vyhověl, na oplátku však zrušil generální konzulát v New Yorku a konzuláty v Clevelandu, Pittsburghu a San Francisku. K tomu požadoval rovněž snížení početního stavu na československém velvyslanectví ve Washingtonu o dvě třetiny.¹¹⁵ Američané po celou dobu trvání krize, kterou odstartovala aféra kolem Nechanského s Wahlem, naznačovali, že se jedná pouze o další z projevů komunistické paranoie.¹¹⁶ Taggart, Meryn, Birge, Schaffnerová a další, kteří s těmito dvěma muži spolupracovali, však věděli, že oficiální protokoly případu jsou z velké části pravdivé.¹¹⁷

Český nepřítel versus Američané

Bylo by přirozené se domnívat, že výše zmíněné „strategické“ šrámy utrpěli Američané v poválečné Praze proto, že narazili na silnějšího nepřítele. To je však zásadní omyl. Rozsah amerického zpravodajského selhání během československé krize 1945–1948 si uvědomíme až v okamžiku, kdy se zaměříme na sílu a kvality jejich československého pro-

112 NA, f. Ministerstvo spravedlnosti, Klosův archiv. Karel Klos byl zástupcem ministra spravedlnosti Štefana Raise.

113 Rozhovor autora s Louise Schaffnerovou, 29. ledna 1999.

114 Telefonní rozhovor s plukovníkem Jackem Novakem, 12. prosince 1988.

115 AMZV, f. Teritoriální odbor – tajné, 1960-64, USA, kr. 2, MZV Internal Memorandum on Czechoslovak-American Relations, 24 July 1961.

116 Breaking Relations with US Held Aim of Czech Spy Trial. *The New York Times*, 2 June 1950.

117 Louise Schaffnerová revidovala velkou část dokumentů týkajících se Nechanského a Wahla z bývalého Archivu ministerstva vnitra v Praze. *Zdá se, že jsou pravdivé*, řekla. Rozhovor autora s Louise Schaffnerovou, 29. ledna 1999.

Igor Lukeš

tivníka. Dokument z července 1948, který připravili důstojníci StB Štěpán Plaček a Karel Černý, se detailně zabývá potížemi s vybavením, s nimiž se musela StB potýkat.¹¹⁸

Podle Plačka s Černým pracovalo na velvyslanectví Spojených států 220 zaměstnanců, kteří měli k dispozici přibližně 150 automobilů. Oddělení československé bezpečnosti monitorující jejich činnost však tvořili dva důstojníci a čtyři administrativní pracovníci, kteří měli jediné auto. Na britském velvyslanectví pracovalo zhruba 200 lidí a ti disponovali více než 50 vozy. Proti nim stáli na české straně pouze dva důstojníci, čtyři další zaměstnanci a jediné auto, které navíc nutně potřebovalo do opravy. Francouzské velvyslanectví mělo více než stovku zaměstnanců a navíc tu fungoval i velmi oblíbený Francouzský institut. S tím spojenou agendu měl na starosti jediný důstojník a čtyři administrativní síly.

Plaček s Černým upozorňovali na to, že československá Státní bezpečnost získala auto, které dokáže jet rychlostí 60 km/h, přičemž žádala o automobil, který je schopen dosáhnout rychlosti 140.¹¹⁹ Důstojníci tak museli sledovat, jak za jízdy vypadávají z vozu jednotlivé součástky a téměř se rozpadá. Je dost pravděpodobné, že Plaček s Černým celou situaci záměrně zveličili a zdramatizovali, protože chtěli získat více schopných lidí a kvalitnější vybavení. Těžko se však můžeme domnívat, že by oficiální zpráva zasláná vedení KSČ byla od základu vymyšlená.

Závěr

Po příjezdu příslušníků americké zpravodajské služby v květnu roku 1945 do Československa se zdálo, že se na tuto výspu západní demokracie usmálo štěstí. Šlo totiž o vzdělané muže plně odhodlaní, kteří Československu rozuměli, hovořili jazykem jeho občanů, znali jeho dějiny, měli čas připravit se na střet se sovětským nepřítelem, který bylo možné očekávat, a těšili se bezvýhradně podpoře svého velvyslance Steinhardta.

Významnou roli sehrálo i to, že asi polovina českých politických a armádních špiček a velké procento pracovníků bezpečnostního aparátu byly nakloněny americkým zpravodajcům, kteří od nich žádali informace. Američané, jejichž úkolem bylo shromažďovat v Praze utajované informace politického, vojenského a obchodního charakteru, měli přístup k některým nejvyšším činitelům na úřadech prezidenta a vlády, na ministerstvu zahraničí, ministerstvu obrany či ministerstvu vnitra. Předávání informací americkým zpravodajcům nebylo vnímáno jako vlastizrada a člověk při něm neztrácel svou čest; byla to služba demokracii. Těžko si představit jinou zemi, kde by se zájmy amerických zpravodajců v takové míře shodovaly se zájmy jejich zdrojů. Ve světle všech těchto okolností je pak rychlá porážka demokracie a následné vítězství totality v únoru 1948 o to více ponižující.

Louise Schaffnerová v souvislosti se svým pobytem v Praze prohlásila, že poválečné americké zpravodajské službě citelně chyběl výcvik zaměřený na danou oblast. *Jsem přesvědčená, že kdyby případ Nechanský měli na starosti Britové, všechno by dopadlo lépe.*¹²⁰

118 NA, f. 100/35, vol. 55, archivní jednotka 1164, Dopis Štěpána Plačka a Karla Černého ústřednímu výboru KSČ o situaci ve Státní bezpečnosti z 13. července 1948.

119 Tamtéž

120 Rozhovor autora s Louise Schaffnerovou, 30. ledna 1999.

Selhání tajných služeb: Československo 1945–1948

Britská zpravodajská služba by samozřejmě uplatnila metody, které během dlouhých let svého působení v nejrůznějším politickém prostředí dovedla k dokonalosti. Její špioni by se zkrátka a dobře také jako špioni chovali. Ale Britové už operovali v jiných zemích poválečné východní Evropy, kupříkladu v pobaltských republikách, Polsku a Albánii, a výsledky jejich misí byly také katastrofální.

Na závěr proto nelze pouze konstatovat, že pracovníci americké zpravodajské služby neplnili své úkoly s dostatečným úsilím a dostatečnou profesionalitou, tak jak to od nich boj proti nepříteli, proti němuž v Praze v letech 1945–1948 stáli, vyžadoval. Západ si totiž nejdříve musel plně uvědomit nebezpečí, které v sobě studená válka skrývá, než se rozhodl převzít sovětský model zpravodajské práce. Ironií je, že když se to Američané v osmdesátých letech v zemích komunistického bloku konečně naučili, odpor již začínal slábnout a zrádci v řadách CIA a FBI způsobili, že si toto vítězství nikdo nemohl vychutnat.¹²¹

121 K tomu srovnej ROYDEN, Barry G.: Tolkachev, A Worthy Successor to Penkovsky. In: *Studies in Intelligence*, Vol. 47, č. 3, 2003, s. 5–33. Unclassified Edition. Ve studii se popisuje, jak CIA postupovala v případě A. G. Tolkačeva.